

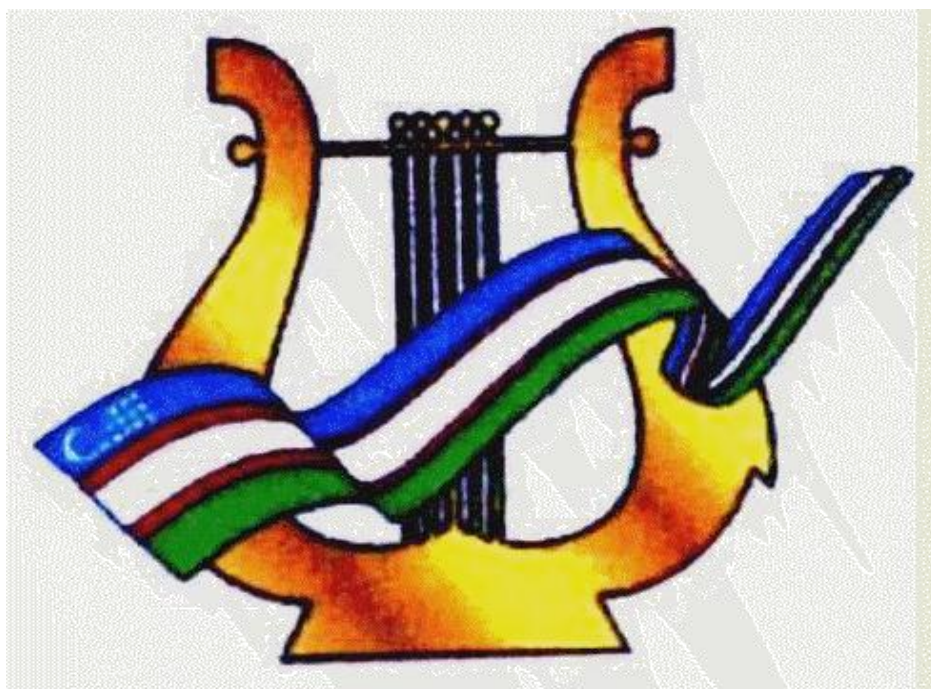
**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA
MAHSUS TA`LIM VAZIRLIGI**

**Z.M.BOBUR NOMIDAGI ANDIJON DAVLAT
UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
“ MUSIQA VA UNI O`QITISH METODIKASI ”
KAFEDRASI
MAMADALIYEVA MUBINA RAXMONJON KIZI**

**“ Maktabgacha ta'lim muassasasida va oilada musiqa
savodini o'rgatishning vazifalari va ahamiyati. ”
mavzusidagi**

**5141000 – musiqiy ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavr
akademik darajasini olish uchun yozgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar:

M.Karimova

Andijon 2013

MAVZU: “ Maktabgacha ta'lim muassasasida va oilada musiqa savodini o`rgatishning vazifalari va ahamiyati.”

REJA;

KIRISH

I-BOB . “ Bolalar bog‘chasida olib boriladigan musiqa tarbiyasining asosiy maqsad va vazifalari.”

1.1 “Maktabgacha ta'lim muassasalarida tadbirlarni tashkil kilishni nazariy va tarixiy bilim asoslari.”

1.2. “Sharq uygonish davrida lafziy san’at turlari.”

II-BOB. “Oilada va bolalar bog‘chasida musiqa savodining ahamiyati”

2.1. “Musiqiy tovushlar va ularning xususiyatlari. Tovushqator registr va ularning vazifalari.”

2.2. “Oilada va bog‘chada bolalarni ashula aytishga o‘rgatish”

Hulosa

Ilova

Foydalanilgan adabiyotar.

Mundarija.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov O'zbekiston Fanlar akademiyasi umumiy yig'ilishida so'zlagan "Ilmu fan mamlakat taraqqiyotiga xizmat qilsin" mavzusidagi nutqlarida ("Ma'rifat" gazetasi. 1994 yil, 13 iyul) shunday ta'kidlaganlar. "Sog'lom avlodni tarbiyalash - buyuk davlat poydevorini, farovon hayot asosini qurish deganidir. Biz tarixan qisqa fursat ichida boshqa sohalarda bo'lgani kabi bu boradagi maqsad va burchimizni ham yaxshi anglab etdik."

"Agar iqtisodiy o'sish, taraqqiyot – jamiyatimizning tanasi bo'lsa, ma'naviyat – ma'rifat va siyosiy ong yetukligi uning ruhi, aqli va jonidir. Buyuk davlat, buyuk kelajagimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda o'zining o'tmishi, ulug' qadriyatlari, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan insonlarni tarbiyalashimiz kerak".

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda xalq ta'limi tizimi faoliyatini ma'yorlashtiruvchi "Ta'lim to'g'risida" gi qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, shuningdek, "O'zbekiston Respublikasida davlat maktabgacha ta'lim muassasasi to'g'risida Nizom" kabi muhim davlat xujjatlari qabul qilindi.

"Ta'lim to'g'risida" gi qo'nunning 30 – moddasi orqali farzandlar tarbiyasi va ta'lim olishlari, ularning qonuniy huquqlari va manfaatlari himoyasi borasida ota – onalarning o'rni va javobgarligi oshirildi.

Bugungi maktab bolasidan aniq bilimlarga emas, fikrlash ko'nikmasi, kattalar va tengdosh o'rtoklarini tushunish, ular bilan hamkorlik qilish ham talab etiladi. Shuning uchun bola maktabga qadam qo'yayotganida kanchalik bilimga ega ekanligi emas, balki uning yangi bilimlarni egallashga tayyorligi, atrof – olamga moslashish ko'nikmasi, voqea – hodisani mustaqil ravishda taxlil etishi va mustaqqil harakat qilish muhimroq hisoblanadi.

Bola biror narsaga o'rgatishgina emas, unda o'z kuchiga ishonchni orttirish, o'z g'oyasini himoya qilish, mustaqqil ravishda bir qarorga kelish hamda unda "Men" kontseptsiyasini shakllantirish ham muhimdir.

“ O‘zbekiston Respublikasida davlat maktabgacha ta‘lim muassasasi to‘g‘risida Nizom ” ga muvofiq bola maktabgacha ta‘limni uyda, ota – onalarning mustaqil ravishda ta‘lim va tarbiya berishi orqali yoki doimiy faoliyat ko‘rsatadigan maktabgacha ta‘lim muassasalarida, shuningdek, muassasaga jalb qilinmagan bolalar uchun maktabgacha ta‘lim muassasalarida, maktablarda, maʼallalarda tashkil etilgan maxsus guruxlar yoki markazlarda oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta‘limiga o‘tishi hamisha uning hayoti, ahloqi, qiziqish va munosabatlarida jiddiy tub o‘zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolani maktabgacha ta‘lim muassasasida yoki uydayoq maktab ta‘limiga tayyorlash, bolaning yosh xususiyatiga doir bilim, ko‘nikma va malakalar bilan tanishtirish kerak bo‘ladi. Bunday tanishtiruv moslashuv davrining jiddiy qiyinchiliklaridan xalos bo‘lishga yordam beradi.

Bolaning maktabga tayyorgarligi undagi idrok, kuzatish, xotira, tafakkurning rivojlanishi, vaqt va fazoviy tushunchalar olami, ijtimoiy xodisalar haqidagi tasavvurlarning shakllanishi bilan belgilanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirishdagi ma'yoriy xujjat hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari (keyingi o‘rinlarda “ Davlat talablari”) O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida” gi qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan bo‘lib, Respublikada idoraviy bo‘ysunishi va mulkchilik shaklidan qat’iy nazar maktabgacha ta‘lim tizimi hamda oilalarda bolani to‘laqonli tarbiyalash, ta‘lim berish va rivojlantirish, uni maktabga samarali tayyorlashda qo‘llanishi majburiy bo‘lgan davlat hujjatidir.

Davlat talablari 0 – 7 yoshli bolaning qay darajada rivojlanganligi va egallangan yutuqlarini baholab boruvchi talablar bo'lib, ular bilim, malaka va ko'nikmalar rivojlanishining ko'rsatkichlarini belgilaydi.

Jismoniy rivojlanish, o'z – o'ziga xizmat va gigiena.

Ijtimoiy – hissiy rivojlanish.

Nutq, o'qish va savodga tayyorgarlik.

Bilish jarayoni, atrof olam to'g'risidagi bilimlarga ega bo'lish.

Mazkur 4 ta yo'nalish 0 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning o'z – o'ziga xizmat ko'nikmalarining shakllanishi, nutq, o'qish va savodga tayyorlash darajasini, atrof – olam haqidagi tushunchalarni va qo'yilgan talablarni egallashi uchun asosiy omil hisoblanadi.

U maktabgacha ta'lim tizimining mohiyatini belgilaydi va maktabgacha ta'lim muassasalarini mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, barcha bolalarning tengligi va bolalik qadriyatini saqlagan holda har bir bolaning individual (alohida) rivojlanishi ta'minlashga yo'naltiradi.

Mazkur xujjat O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan ma'muriy daxldorligi va mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, quyidagi ta'lim muassasalarida qo'llanishi majburiydir.

Ommaviy tipdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktabgacha guruhlar mavjud bo'lgan “ Mehribonlik” va go'daklar uylarida, xalq ta'limi muassasalari faoliyatini metodik ta'minlash va tashkil etish tuman (shahar) bo'limlarining maktabgacha va boshlang'ich ta'limni nazorat qiluvchi sho'bxalarida, o'rta maxsus kasb – hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlarining maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha kadrlarni tayyorlovchi fakultetlarda, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimi kadrlari malakasini oshirish muassasa va tashkilotlarida.

Davlat talablarini ishlab chiqishda shaxs rivojlanishining 4 ta yo'nalishi asos qilib olindi (Jismoniy rivojlanish, o'z – o'ziga xizmat va gigiyena. Ijtimoiy – hissiy rivojlanish. Nutq, o'qish va savodga tayyorgarlik.

Bilish jarayoni, atrof olam to'g'risidagi bilimlarga ega bo'lish va uni anglash.)

Yo'nalishlar asosiy bo'limlarga bo'lingan va shu bilan birgalikda, ular bolaning ma'yorda rivojlanish ko'rsatkichlarini aks ettiradi.

Ushbu davlat talablari kadrlar tayrlash sifati, ta'lim mazmuniga nisbatan qo'yiladigan talablar, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish darajasi hamda ota – onalarning bola rivojlanishiga oid ko'nikma va malakalari mexanizmini belgilaydi.

Davlat talablari 0 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning bilim, ko'nikma va malakalari mezonlarini aks ettiruvchi, ularning o'sish dinamikasi, rivojlanishlari xolatini aniqlash, ta'lim – tarbiya jarayoni va maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini baholashni tartibga soluvchi boshqa me'yoriy xujjatlarni yaratish uchun asos hisoblanadi.

Davlat talablarining maqsadi.

Mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqib maktabgacha ta'lim tizimi faoliyatini yo'lga qo'yish.

Sifatli ta'lim ko'rsatish xizmatlari, ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida shaxs, jamiyat va davlatning manfaatlarini himoya qilish, kadrlar tayyorlash sifati va ta'lim faoliyatining tartibini belgilash, bola shaxsi asoslarini shakllantirish hamda uning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish, bolani intellektual shaxs sifatida va jismoniy rivojlanishini ta'minlash, bolalarni milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash.

Davlat talablarining vazifalari.

0 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarga ta'lim tarbiya berishga har tomonlama yondashuvni ta'minlash.

Maktabgacha ta'lim metodikasini yaxshilash.

Kichik yoshdagi bolalarga ta'lim – tarbiya berish o'quv dasturlarini yaratish, Maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglari malakasini oshirish (pedagog kadrlarni o'qitish o'quv rejalari).

Maktabgacha ta'lim monitoringi va tahlilini olib borish. Kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash.

Ota – onalarga bolalarning rivojlanishi va ularni maktab ta'limiga tayyorlashga oid bilim, malaka va ko'nikmalarga erishishlarida yordam ko'rsatish. Jamiyatda maktabgacha ta'limning nufuzini ko'tarish.

Musiqiy talablar

Bola turli tovush va ovozlarni ajrata oladi.

Bola musiqali faoliyatda ishtirok etishga qiziqish bildiradi.

Bola ko'rgazmali faoliyatda ishtirok etishga qiziqish bildiradi.

Musiqiy va shovqinli tovushlarni farqlaydi.

Musika asarining kayfiyatini farqlaydi.

Musika ohangining tezligiga muvofiq sekin va tez xarakatlanadi.

Ovozli texnikadan foydalanadi (televizor, magnitofon va sh.o'.)

Musika asarlarini tanlab tinglaydi.

Ega bo'lishi mumkin bo'lgan musika asarlarini bajonidil tinglaydi va ularga nisbatan emotsional munosabat bildiradi.

Tinglamovchi bo'lgan musiqani mustaqqil tanlaydi

O'zi o'rgangan ashula parchalarini mustaqil kuylaydi.

Musika asboblari qiziqish bildiradi va ularda chaladi.

Turli musika faoliyatlarida ishtirok etadi.

Mustaqil ravishda tanish va o'ylab topilgan ob'ektlarni (Qorbobo, daraxt, qorqiz) chizadi.

Bola musika eshitganida raqsga tushishini rag'batlantiring.

Musiqaga qiziqish uyg'otishga ko'maklashing. Bola o'z musiqasini yaratishi uchun uni tegishli materiallar bilan ta'minlang. Oddiy muammolarni ijodiy hal qilishini rag'batlantiring.

1. BOB

“ Bolalar bog‘chasida olib boriladigan musiqa tarbiyasining asosiy maqsad va vazifalari”

Musiqa san‘ati – yosh avlodni kamolotga etishiga nafaqat tarbiyasining muxim omili xisoblanadi. Bu jarayon maktabgacha ta‘lim muassasalaridan boshlanib shakllanadi va yosh avlodning ichki dunyosini boyitish bilan birga butun xayoti mobaynida unga xamrox boladi. Musiqiy nafosat tarbiyasining o‘zagi esa bogchalarda boshlanadi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng, barcha ijtimoiy – ma‘naviy soxalarda bo‘lgani kabi, madaniy soxada xam avvalo milliy ana‘nalarimizni, merosimizni asrab avaylash va rivojlantirish jarayoni boshlandi. Bu xol o‘tgan davrlarda erishilgan muvofaqiyatlarni, to‘plangan badiiy qadriyatlarni milliylik va umuminsoniylik nuqtai nazardan, umumbashariy qadriyatlar ustivorligiga asoslangan xolda taraqqiy ettirish imkoniyatini yaratdi.

Binobarin mustaqillik tufayli milliy musiqa madaniyatimiz azaliy manbalaridan kuch olib, milliy ruxiyatni, ma‘naviy kamolotni shakllantirishga xizmat qila boshladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘risida”gi qonuni, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablari asosida ta‘lim tizimida ro‘y beradigan o‘zgarishlar umumiy o‘rta ta‘lim maktablaridagi boshqa o‘quv fanlari qatori, Musiqa madaniyati fanining o‘qitilishi tubdan yangilanishini taqazo etadi.

Musiqa madaniyati fani yoshlarning ma‘naviy, badiiy axloq madaniyatini shakllantirishga milliy g‘urur va vatanparvarlik tarbiyasi amalgam oshirishga ijodiy maxorat, nafosat va badiiy didni o‘stirishga fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillikka va tashabbuskorlikka tarbiyalashga xizmat qiladi.

Musiqqa deyarli barcha o'quv fanlari, jumladan, adabiyot, tasviriyy san'at, jismoniy tarbiya, mehnat va boshqa fanlar bilan uzviy bog'lanadi. Barcha o'quv fanlari qatori musiqiy ta'limda ham davlat ta'lim standartining joriy etilishi milliy musiqiy merosdan to'laqonli foydalanish imkoniyatini berdi. Bular ommaviy xalq kuy va qo'shiqlarida, xonanda va sozandalarning ijodiy faoliyatlari, bugungi zamonaviy musiqiy faoliyatida o'z aksini topdi. Musiqqa san'atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalash, ularning barkamol bo'lib yetishishlarida o'ziga xos manba bo'lib xizmat qiladi. Azaldan Sharq jumladan o'zbek musiqqa ta'lim – tarbiyasi, pedagogikasi va uning mukammal uslubiyatlari ustoz va shogird an'analari misolida takomillashib borgan.

Davlat ta'lim standartlari ommaviy xalq musiqqa pedagogikasi, professional musiqqa ijodkorlari, musiqqa ijrochiligi (sozanda, xonandalar) asarlarining elementar asoslarini o'rgatishni me'yorlashtirdi.

Ushbu diplom ishi mavzusini yoritishimizdan maqsad, bo'lajak musiqqa madaniyati o'qituvchisi davlat ta'lim standartlari asosida bolalarning musiqiy bilim va malakalarini oshirish bilan birga, ularga kuzatuvchanlik, xotirani mustaxkamlash, obrazli tasavvur qilish, ijodkorlik, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy did kabi xislatlarni shakllantirish va rivojlantirishning muxim masalalarini yoritishga xarakat qilish. Shu bois, musiqqa san'ati va talimini mazmuni yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy musiqqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson qilib voyaga etkazishni nazarda tutadi.

Bunda tarbiyalanuvchilarga musiqqa san'atining butun nafosati bilan o'rganishlari, ularda ommaviy musiqqa faoliyati: musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, raqsga tushish va ijodkorlik malakalarini shakllantirish asosiy maqsad hisoblanadi.

Diplom ishining dolzarbligi – bugungi mustaqillik sharoitida ta'lim muassasalarini xalq etishda musiqqa madaniyati o'qituvchisi zamon bilan xamnafas qadam tashlab, axborot texnologiyasi va ilg'or pedagogik

texnologiya malakalarini to'liq o'zlashtirish va shular asosida ta'lim – tarbiya jarayonini tashkil etmog'i lozim. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa tarbiyasini shakllanishida raqs dasturi, fal'klor, qoshiq quylatish - musiqa tarbiyachisining zimmasidadir. O'qituvchi musiqa masygulotlarda xam cholg'uchi, xam xonanda, xam dirijor, xam stsenariy muallifi, xam artist bo'lishi lozim. Buning uchun bo'lajak musiqa o'qituvchisi o'z kasbiga va bolalarga mexr qo'ygan yuksak madaniyatli, keng dunyo qarashga ega bo'lgan shaxs bo'lishi zarur. U pedagogika, psixologiya, bolalar fizialogiyasi, etika va estetika nazariyasining amaliy soxalaridan etarli darajada bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishi lozim. Shu bois yuqoridagi bayon etilgan fikrlardan kelib chiqqan xolda, o'qutuvchi yoshlarning estetik munosabatlarini shakllantirishda bo'lajak musiqa madaniyati o'qituvchisi rolini oshirish eng dolzarb masalalardan biridir.

Musiqa savodining ahamiyati va vazifalari maktabgacha ta'lim muassasasida va oilada olib boriladigan barcha tarbiyaviy ishlar, bu oliyjanob fazilatlarni yosh avlodda bog'cha yoshidan boshlab shakllantirishga bog'liq.

Darhaqiqat, musiqa savodini o'rganish bog'cha yoshidan boshlanadi. Ko'pgina bolalar maktabgacha tarbiya davrida bog'chaga qatnab, bog'chadagi musiqa mashg'ulotlarida dastlabki musiqaviy malakalarni hosil qiladilar. Ko'pgina qo'shiqlar va o'yinlarni o'rganib olgan hamda ritm va raqs harakatlari bilan tanishgan bo'ladilar. Uyda tarbiyalangan bolalar ham muayyan musiqaviy tasavvurga ega bo'ladilar: radio va televideniya orqali eshittiriladigan bir qancha musiqa asarlari ularga tanish bo'ladi. Garchi ana shu bilimlar sistemaga solinmagan bo'lsa-da, musiqa o'qituvchisi bolalarda musiqadan nazariy tushunchalar hosil qilishda o'sha bilimlarga ma'lum darajada suyanib ish ko'rishi mumkin. Bolalar muassasalarida musiqa ta'limiga asos solinadi, shuning uchun musiqa rahbari ayniqsa o'qitish metodikasini yaxshi bilishi, bog'cha yoshidagi kichik bolalarning yosh va individual xususiyatlarini, ularning musiqa va qo'shiqchilik imkoniyatlarini chuqur bilishi zarur.

Musika ta'limini shartli ravishda ikki bosqichga bo'lish mumkin. Birinchisi, tayyorlov bosqichi. Bundan ko'zlanadigan asosiy maqsad – bolalarning musika uquvini o'stirishdir. Shu vaqt mobaynida bolalar musika tovushlarining baland-pastligi va cho'zimi kabi o'ziga xos xususiyatlarni ajrata bilishga o'rganishlari va nota yozuvini o'rganishga tayyorlanishlari kerak. Ikkinchi bosqichda nota savodi, ya'ni bevosita musika tovushlarining grafik usulda ifodalanishi – nota yozuvini o'rganishga kirishiladi.

Musika mashg'ulotlari jarayonida bola hayotiy voqelikni musiqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bolalar yoshiga mos musika asarlari kichkintoylarda unutilmas taassurot qoldiradi, ularning ruhiy dunyosini boyitadi. Bog'cha sharoitidagi musiqaviy tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy san'at bilan uzviy bog'langan holda amalga oshiriladi. Ashula aytish usuli, janrdagi musika

asarlari, xususan, syujetli cholg'u pyesalarini tinglash, musiqaviy o'yinlar bilan shug'ullanish va raqsga tushish jarayonida musika mashg'ulotlari ko'pincha badiiy so'z bilan belgilanadi. Bola badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etishi va chuqur idrok qila olishi uchun tasviriy san'at asarlaridan unumli foydalaniladi.

Turli metodlardan foydalanib o'tkaziladigan har bir musika mashg'ulotlari kichkintoylarda badiiy estetik zavq uyg'otadi, ularning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, ijodiy fikri va nutqini o'stiradi. Bundan tashqari, musiqaviy o'yin va postanovkalar, raqslar bolalarda ritm tuyg'usi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini rivojlantiradi hamda qomatning to'g'ri o'sishiga

yordam beradi. Musika uquv qobiliyati asosan quyidagi musika uquv turlaridan iborat bo'ladi: musiqaviy uquvi, musiqaviy tovushlarning baland-pastligini his etish qobiliyati, tembr uquvi (musika tovushlarining bir-biridan farq qiladigan, o'ziga xos jihatlarini ajrata bilish qobilyati), ritm tuyg'usi va musika xotirasi.

1. Bolalarning musiqaga qiziqishini oshirish va uni sevrishga o'rgatish.

2. Musiqa asarlari bilan tanishtirish jarayonida bolalarda emotsional his-tuyg'ularini hosil etish yo'li bilan ularning musiqa haqidagi tasavvurlarini boyitib borish.

3. Bolalarni oddiy musiqa tushunchalari bilan tanishtirish, musiqa tinglash, ashula aytish, musiqa bilan harakat qilish, raqsga tushish va bolalarning oddiy musiqa asboblari kuy chalish ko'nikmalarini shakllantirish va ijodiy qobiliyatini o'stirib borish.

4. Bolalar ovozini asrab tarbiyalash, ashula aytishning dastlabki ko'nikmalarini hosil etish, qo'shiqlarni sodda, ravon, erkin, tabiiy va ifodali kuylashga o'rgatish.

5. Musiqa asarlaridan ta'sirlanish, shu asosda bolalarda musiqaviy did va badiiy muhokama yuritish malakalarini rivojlantirish.

6. Turli musiqa mashg'ulotlari jarayonida improvizatsiya qilish musiqadagi badiiy obrazni o'yin va xor ovozlar vositasida ifoda etish, ma'lum musiqaviy mavzuga yangi o'yin o'ylab topish.

7. Musiqaviy tarbiya mashg'ulotlarini bog'cha hayoti bilan bog'lash, bog'chada o'tkaziladigan turli mashg'ulotlarda va marosimlarda o'rganilgan kuy va qo'shiqlardan keng foydalanish, turli ertaliklar, konsertlar uyishtirish vositasida musiqa kundalik hayotimizning ajralmas yo'ldoshi ekanligi haqida bolalarda tushuncha hosil qilish.

1.1.

“Maktabgacha ta'lim muassasalarida tadbirlarini tashkil qilishni nazariy va tarixiy bilim asoslari.”

Samarqand shaxrida joylashgan « O'zbeklarni o'rganish qo'mitasi» 1925 yili professor Fitrat tomonidan tuzilgan « O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi» nomli tadqiqotni « o'zbek musiqasi tarixining ma'lum bir davrini o'rganish uchun qimmatli ma'lumot», deb xisoblaydi va uni nashrga tavsiya etadi. Buning sababi aniq edi. Qo'mita o'z tadqiqotlarida o'zbek tiliga, adabiyotiga, tarixiga va etnografiyasiga oid ma'lumotlar to'plab, ular asosida ilmiy natijalar chiqarishga muvaffak bo'ldi. Ammo bu qo'mitaga, o'zbek musiqasiga oid izlanishlarda aniq ma'lumotlar to'plash va ilmiy xulosalar chiqarish nasib etmadi. Sababi, o'zbek va sharq musiqasining o'ziga xosligini, uning farqli xususiyatlarini musiqa nazariyasi asosida tahlil qila oladigan musiqashunoslarning etishmasligida edi. Bu borada professor Fitrat : « O'zbek musiqasining asoslarini belgilash, uni tashkil etgan unsurlarini aniqlash, rivojlanish bosqichlarini o'rganish, ular natijasida aniq ilmiy xulosalar chiqarish uchun o'zimizdan musiqashunos olimlar etishmaguncha mumkin emas.

Shunday ekan, milliy musiqa soxasida ilmiy va tarixiy izlanishlarga kirishmasdan tura olmaymiz. Endi mumkin qadam bu soxada to'plangan ma'lumotlarni umumiy muhokama uchun matbuotga chiqarish lozim», deydi. Bu harakat kelajakda o'zbek musiqani o'rganadigan yuzlab olimlar etishib chiqishiga qaratilgani daxolik edi. Forobiydan boshlab olimlikka da'vogar shaxs o'z ilmiy ishlarida musiqaga bag'ishlangan asar yozib, qudrati va salohiyat darajasini ayon qilishi an'anaga aylangan. Adabiyotda esa shoirlikka da'vogar « Hamsa - beshlik» yozib o'z qudratini namoyon qilgani ma'lum. Beshlikda ham, musiqa nazariyasida ham bobolarimiz eng yuksak darajaga ko'tarilganligi bilan har qancha faxrlansak arziydi.

Profesor Fitrat she'riyatida, adabiyot nazariyasida, dramaturgiya va milliy musiqa tahlilida keng kamrovli so'nggi buyuk alloma – titan ekanligi qishini xayratga soladi. Kuyida uning 1993 – yili « Fan» nashriyotida bosilgan « O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi» nomli kitobidan ayrim namunalar beramiz.

Bizda « G'arb musiqasi»ga qarshi « sharq musiqasi» degan so'z yuradi. Bu so'zdan anglashilgan ma'no – turk, arab, forslarning musiqalaridir. Yuqoridagi ma'noda olingan sharq musiqasi asos, nazariya, e'tibori bilan birdir. Sharq musiqasi o'n ikki maqom asosi uzra yuradi. Hammasining talay isloxatlari, usul doiralari bir xil. Shunday bo'lsa – da, uslub jihatdan qaraganda, turk, arab, fors musiqalari orasida shuncha ayirma borki, birini tinglab yurgan qishi ikkinchisini eshitib boshlaganida, bir narsani anglay olmay qoladi. Bu uslub ayirmasi yolgiz turk, arab, fors musiqalari orasida bo'lgani kabi turklardan , ozarbayjon, o'zbek musiqalari orasida ham bor.

O'zbek musiqasi bilan ozarbayjon musiqasi orasida uslubda farq bo'lgani kabi, ozarbayjon – usmonli musiqasi orasida ham tafovut bor. Biroq yuqorida yozganimiz kabi bu tafovut bularning « sharq musiqasi» atalishiga, hammasining bir turli nazariya va asoslar ostiga kirishiga mone' bolmaydi.

Bizning adabiyotimiz sharq islom adabiyotiga qanday bog'langan, qanday munosabatli bo'lsa, musiqamiz ham sharq – islom musiqasi bilan shunday boqlangan, shunday munosabatda.

Eski kuylarimiz orasida « roq», « qator - sorang» degan kuylar bor. « Roq» xindcha « maqom» degani. « Sorang» esa xind cholgularidan biri. Bular musiqamizning qadimdan arab, eron va xind musiqasidan ta'sirlanganini ko'rsatadi. Shuning uchun, maqsadga kirishmasdan burun, sharq musiqasining asosiy chiziglaridan ishimizga yaroqliklarini, ya'ni o'z musiqamizning ba'zi o'rinlarini anglashga yordam beradigan jihatlarini ko'rsatib o'tishni lozim ko'ramiz.

Sharq musiqasi o'n ikki maqom uzra yuradi, degan edik. «Zubdatul - advor» egasi Maroqali Abdulqodir, «Igarafiya» egasi Urumiyali Safiuddin, «Nafoyisul - funun» soxibi Muhammad ibn Maxmud kabi istozlardan boshlab, o'zbek musiqa olimi Kavkabiygacha butun ustozlar tomonidan ko'rsatilgan o'n ikki maqomning ismlari shulardir.

1 – Rost	7 – Buslik
2 - Isfaxon	8 - Ushshoq
3 - Iroq	9 - Xusayniy
4 - Kuchak (Zerafkan)	10 - Zangula
5 - Buzruk	11 - Navo
6 - Xijoz (Nigoriy)	12 - Roxaviy

Bular sharq musiqasi ta'sirida yaratilib, milliy o'zimizga xosligimizni asoslagan navolardir.

USUL

Musiqa olimlarimiz e'tirofiga ko'ra, bir oz uzayib bir muddat davom etib, so'zini cho'zilganligi xis etilgan tovush «nagma» deyiladi. Nagma ma'nosidagi tovushni chiqarmoq uchun cholguni chertish kerak. Cholguni chertganimizdan boshlab, tovush chiqaradi – da, bir muddat uzalib qolgach, «nagma» bo'ladi. Demak, shu chertishimiz nagmaning bosh tomoni bo'ladi. Bunga «nikra» deyiladi. Mana shu nikralar bilan ular orasidagi zamonlarni belgilab, bir – biriga boglash yo'lini ko'rsatish uchun musiqada usul belgilanadi. Olimlarimiz musiqada usul belgilash uchun shunday harakat qiladilar: Kuyda bir – biriga boylanib kelgan nikralarning «tan» shaklida bo'lganini «sababi xafif», «tana» shaklida bo'lganini «sababi sakiyl», «tanani» shaklida bo'lganini «vatad», «tanana» shaklida bo'lganini «fosila» deb ataydilar.

Mana shu – «tan, tana, tanan, tanana» shakllarida boylangan nikralarni belgili bir tartibda yigib, musiqa usullarni maydonga chiqaradilar.

«Tanani- tan –tanani-tan» - fa'ulun, fa'ulun vazniga «Haraj» deyiladi. «Tan –tanani –tan -tanani» - foi'lun, foi'lun vazniga «ramal» deyiladi. Mana shunday

qilib, usul doiralari tuzadilar, usul doiralari ba'zilariga kŷra, ŷn besh, ba'zilariga ko'ra, o'n etti, ba'zilariga ko'ra, yigirma to'rt – yigirma ettidir. Usul doiralaridan mashhur o'n ikkitasining nomlari mana shulardir :

1. Haraj,	7. Muqammas,
2. Ramal,	8. Sakiyl,
3. Vofir,	9. Chanbar,
4. Duyak,	10. Zarbi – qadim,
5. Foxtozarb ,	11. Zarbul,
6. Turkiy,	12. Fatx.

Musiqamizda usul doiralari aruzdagi «baxr» larga o'hshaydi. Shu usullarga o'lchab, turli kuylar boglamoq musiqa ustozlarining, musiqa olimlarining ishi bo'lib qoladi. Olimlarimiz musiqada usul belgilaganda she'rda arabning «aruz» tartibini qabul qilganlar – sabab-i xafif, sabab-i sakiyl, vatad, fosnla kabi tahsim va istilohlar aruzniki bo'lganidek, « Haraj, ramal» kabi istilohlar ham aruznikidir. Mana shuni ko'rgan ko'pgina ilmiy qishilar sharq musiqasi bilan arab aruzi orasida qattiq bir boylanish bor, deb ishonadilar.

Sharq musiqasining usuli tartib etilganda arab aruziga o'hshagan nikralarni bir – biriga boylash uchun aruzning « harflarni bir – biriga boylash» tartibini « sabab», « vatad» kabi istilohlari bilan qabul etganlar.

O'zbek xonlaridan Subxonguli, Abdulloxon, Ubaydulloxon zamonlarida yozilgan musiqa kitoblardan boshqa, Navoiy zamonida yozilgan Jomiy «Risolayi musiqa» sigacha, ham undan burun yozilgan musiqa kitoblarning hammasida usul ruknlari deb – tan –tana –tanani nikralar ko'rsatiladi. Biroq bu kun bizning musiqamizda usul ruknlari – tantana – tananan emas, balki – bak –baka –baka –bumdir.

«Xorazm musiqa tarixchasi» esa buning o'rnida – tak – taka – taktakgub nikralarini ko'rsatadir. Bu ayriliq mana shunday bo'lib maydonga chiqqan:

Usulning – tan –tana – tanana ruknlari, torli cholgularni chertishdan chiqqan « nagma»larning nusxasidir. Juda usta xofizlar cholgusiz aytganda, usulni chirmanda bilan saqlaganlar. Shunda usulning butun nikralarini emas, har «zarbning» boshidagi « t » harfini yo oxiridagi « n » harfini ko'rsatib doirani chertganlar.

Torli cholguning qattiq tovushiga to'gri kelganda doirani qattiq chertib, « bak » chiqargan, yumshoq tovushiga to'gri kelganda doirani yumshoq urib, « bum » chiqargan, ikki « bak » bir – biriga yaqin kelganda « baka » deganlar, ikki « bak » bir – biridan uzoq, biroq ayrilmagan bo'lganda « bakka» deganlar. Mana shunday qilib, bor etilgan « bak – bakka – bum » ruknlari maydonga kelgan usulning bir o'rnida bir chertish zamoni qadar to'xtamoq lozim bo'lsa, urush belgisi (i) kuyganlar. Buni « ist» deb o'qiganlar, « baka – bumj - bum» shaklida yozilgan bir usulni « baka – bum – ist – baka - bum» deb o'qiydilar.

Ba'zi eski musiqa kitoblarda ko'rganimiz « zarbi asl » - tub chertish atamasi shu chirmanda usulidan boshqa narsa bo'lmasa kerak.

Demak, bizning bugungi « bum - bak» usulimiz haqiqiy usul bo'lgan «tan - tanana» ning qisqartirilib, doira bilan ko'rsatilganidir.

Professor Fitratning fikricha, o'zining haqiqiy usuldan qulayligi, ham xofizlar, ashulachilarning cholgusiz kuylashga majbur bo'lganlari kabi sabablar bilan bora – bora « bum - bak» usuli umumiydashgan, haqiqiy usul bo'lgan – tan – tanana butunlay unitilib qolgan. Undan keyin torli cholgular ham shunga ergashtirilgan, kuylarning nagmalari ham shunga ko'ra tartib etilgan. Kuylar shunga ko'ra boglangan bugungi shoshmaqomning mushkilotlaridan yo nasrlaridan bir kuyni tanbur bilan chalغانimizda nagmalar haqiqiy usul bo'lgan – tan – tananan vaznida emas, uning qisqartirilgan – bum – bak vaznida eshitiladi.

O'zbek musiqasida bo'lgan « bum - bak » yoxud Xivada bo'lgani kabi « gub - tak » usulining qaydan kelib chiqqani izox qilgandan so'ng bizda yigirma to'rt turli usul borligi tushunarli bo'ladi.

Pardalar

Sharq musiqa olimlari « nagma » larning bir – biriga nisbatlarini shu « nagma » larning « maxraj » lari orasidagi nisbatlarga ko'ra belgilaydilar. Ular « nagma » maxrajlarini qogozga chizib ko'rsata olmaganlari uchun masalani qogozdan « tor » ga ko'chirdilar. « Nagma » maxrajlarini « tor » da riyoziy bir yo'lda , juda ingichka xisob ila belgilab, har birini harf bilan ko'rsatdilar. Shunday qilib, belgilangan « maxraj » larni musiqaning « parda » lari deb atadilar.

Pardalarni belgilamak uchun eng to'g'ri, eng ochiq dastur Alisher Navoiyning bazmdoshi bo'lgan Abduraxmon Jomiyning « Risolayi musiqiy » sida bor. Buni aniqlab maydonda ko'ymoq bizning bu ko'ngil musiqiy atamalarimizni tuzatishga yaraydi. Chunki, bu kun bizning tanburlar pardalarini belgilamoq uchun ulardan boshqa bir vosita yo'q.

Jomiyning « Risolayi musiqiy » sida ko'rsatilgan haligi asoslari amaliyotga qo'yilganda, cholgu ustozlarimizga « parda » boglash uchun to'g'ri bir asos bo'lar edi.

Milodiy o'n beshinchi asrda etishgan usmonli musiqashunos Kontemir o'g'lining ko'rsatganiga ko'ra « nagma » maxrajlari bo'lgan pardalarning soni o'ttiz uchta. Bulardan o'n oltisini « tamom » pardalar, o'n ettisini « notamom » pardalar deb ataydilar. « Notamom » pardalar « tamom » pardalarning orasida ko'rsatiladi. Shunday qilib pardalar masalasiga ham aniqlik kiritdik.

1.2.

Sharq uygonish davrida lafziy san'at turlari.

Forobiy - lafziy san'at haqida.

Ulug' vatandoshimiz Abu Nasr Forobiy (870 – 950) to'g'ri so'zlash, to'g'ri mantiqiy xulosalar chiqarish, mazmundor va go'zal nutq tuzishda lektsiologiya, grammatika va mantikning naqadar ahamiyati zo'rligi haqida :

« Qanday qilib ta'lim berish va ta'lim olish, fikrni ifodalash, bayon etish, qanday so'rash va qanday javob berish (masalasi) ga kelganimizda, bu haqda bilimlarning eng birinchisi jismlarga va xodisalarga ism beruvchi til haqidagi ilmdir, deb tasdiqlayman», deydi.

Ikkinchi ilm grammatikadir : « U jismlarga berilgan nomlarni qanday tartibga solishni hamda narsalar (substantsiya) va xodisalarning (aktsidentsiya) joylashishini va bundan chikadigan natijalarni ifodalovchi xikmatli so'zlarni va nutqni qanday tuzishni o'rgatadi».

Uchinchi ilm mantikdir : « Ma'lum xulosalar keltirib chiqarish uchun logik figuralarga binoan qanday qilib darak gaplarni joylashtirishni o'rgatadi. Bu xulosalar yordamida biz bilmagan narsalarni bilib olamiz hamda nima to'g'ri, nima yolg'on ekanligi haqida xukm chiqaramiz».

Ko'rinadiki, grammatika va mantik fanlarining nutq tuzishdagi ahamiyati akidasi buyuk olimlar yuksak darajada anglaganlar va ularga katta ahamiyat berganlar. Ular qadimgi grek falsafasiga va boshqa fanlarga oid asarlardan oziklanibgina qolmay, ularni to'ldiradilar, galat o'rinlariga izox berdilar.

Sharq ilk uygonish qomusiy olimi Abu Nasr Forobiy (872 - 950) tabiiy- ilmiy, falsafiy, ijtimoiy – siyosiy, axloqiy masalalar bilan bir qatorda tilshunoslik, she'riyat, notiklik san'ati, xattotlik va musiqa nazariyasiga oid o'nlab asarlar yaratdi. Uning «She'r va kofiyalar haqida so'z» («Kalom fi a'jr va- l kavofi»), «Ritorika haqida kitob» («Kitob fi-l xitoba»), «Lugatlar haqida kitob» («Kitob fi-l lugat»), «Xattotlik haqida kitob» («Kitob fi-l san'at al kitobat»), «Musiqa haqida katta kitob» («Kitob ul – musiqa al-

kabir»), «Musika haqida soʻz» («Kalom fi-l musiqiy»), «Ritmlar turkumlari haqida kitob» («Kitob ul fi ixsoil - iqo») kabi asarlarida bevosita san'at nazariyasiga oid qarashlar bayon etilgan.

Forobiy « Baxt-saodatga erishuv haqida»gi risolasida inson goʻzallikni samarali idrok etishi uchun unda nozik tabiat va aqliy mukammallik zamini boʻlishi kerak, xissiy va aqliy qobiliyatga ega boʻlgan insongina dunyoning barcha sirlarini bila olishi mumkin, deb taʼkidlaydi. «Inson aql-idroki tufayli haqiqiy insonga aylanadi, bilim insonga baxt va shodlik keltiradi, inson bilish orqali oʻzida goʻzallik va mukammallikni kashf etadi», deb yuktiradi. Forobiy odamlarni ilm bilan, san'at bilan shugullanishiga da'vat etadi va shu tufayli goʻzal narsalar tushunarli narsaga aylanadi, deb koʻrsatadi.

Forobiy inson qobiliyatini ikkiga : tugma va keyin erishilgan qobiliyatga boʻladi. Uning fikricha, tugma qobiliyatga biologik, jismoniy va ba'zi ruxiy hususiyatlar kiradi. Uni kamol toptirish jarayoni esa inson oʻz hayoti davomida ilm, xunar oʻrganishi, axloqiy qonun – qoidalarni egallashi va san'atni hayotiy tajribasi bilan boyitishi orqali sodir boʻladi.

Forobiy insonning oʻz – oʻzini tarbiyalashida, uning estetik rivojlanishida nazm va musika san'atining oʻrnini alohida taʼkidlaydi. Uning fikricha, san'atning barcha turlari bir – biridan farq qiladi: nazm san'ati soʻz bilan, tasviriy san'at esa buyoqlar bilan ish koʻradi, lekin ular insonga bir xil taʼsir koʻrsatadi. U Arasti izidan borib, «bu san'atning har ikkalasi tahlid qilish yordamida qishilarning tasavvuriga va xissiyotiga taʼsir koʻrsatishini maqsad qilib qoʻyadi», deb taʼkidlaydi.

Forobiy san'at uz mahiyatiga koʻra, ruxiy hayotning in'ikosi ekanligini yaxshi tushungan. Uning fikricha, musiqaning qishilar tuygusiga taʼsiri buyukdir. « Bu ilm shu ma'noda foydaliki, u oʻz muvozanatini yoqotgan odamlar xulkini tartibga keltiradi, nohis xulkni mukammal qiladi va muvozanatda boʻlgan inson xulkining muvozanatini saqlab turadi»,

deydi u. Forobiy musiqaning shifobaxsh kuchini uqtirib, «bu ilm tananing salomatligi uchun ham foydalidir», deydi.

Forobiy «Musika haqida katta kitob» degan ko'p jildli asari bilan o'rta asrning yirik musiqashunosi sifatida mashhur bo'ldi. U musika ilmining nazariy va amaliy tarmoqlarini, kuylarning ichki tuzilishi, qonuniyatlarini xisobga olib, ularni ta'lif va ilmi ikkiga ajratadi. U musika nazariyasida tovushlar vujudga kelishining tabiiy – ilmiy ta'rifini beribgina qolmay, kuylar ohangdoshligining matematik tamoyillarini ochadi, turli jadvallar, geometriya qoidalari asosida ko'plab murakkab chizmalar keltiradi, Sharq musiqasini uning ritm – zarblari asoslarini dalillar bilan sharxlab beradi.

Mutafakkirning ritm – zarb haqidagi ta'limoti tez yoki sustligi bilan bogliq, urguli – urgusiz yoki shartli qabul qilingan so'zlarni talaffuz qilishga asoslangan. U ritm – zarblarni tashkil etgan birliklar bo'lmish nakralar, ular birikmasidan hosil etilgan ruknlarning turli xillari asosida yaratiladigan ritm – zarb o'lchovlari va turlarini yoritib bergan.

«Musika haqida katta kitob» da faqat musika nazariyasi va tarixi bayon etilmay. Sharqda ma'lum – mashhur bo'lgan rubob, tanbur, nogora, ud, qonun, nay kabi musika asboblari hamda ularda kuy ijro etish qoidalari tafsiloti berilgan. Forobiyning o'zi moxir sozanda, bastaqor, yangi musika asboblarining ixtirochisi ham bo'lgan. U musika inson axloqini tarbiyalovchi, sixat – salomatligini yaxshilovchi tor ilova qilib, uni takomillashtirgan, ovoz imkoniyatini oshirgan. Forobiyning she'riyat va musika nazariyasiga oid asarlari Sharq halqlari adabiy – estetik qarashlari tarixida alohida o'rin tutadi.

Forobiyning «Baxt – soadatga erishuv haqida» risolasida san'atning ulkan ta'sir kuchi bilan bogliq fikr – mulohazalar bayon qilingan. San'at uning fikricha, insonga go'zal estetik fazilatlarni tarbiyalashga qodir kuchga ega. Shu bois mutafakkir inson oldiga alohida talablar qo'yadi. Forobiy mazkur risolasida ta'lim – tarbiya masalalariga alohida to'qtalib,

yoshlarning axloqiy fazilati nizomlarini hamda ularning san'atni egallashi uchun amaliy malakalarini tarbiyalash - tarbiyachilarning muqaddas vazifasi ekanligini ko'rsatib berdi.

Forobiy insoniy sifatlarning barchasini odamlar va narsalar go'zalligi tarzida baxolab, ularni maqsadga muvofiklik va foydalilik tomonlari bilan uzviy bog'laydi. U «She'r san'ati haqida» degan risolasida badiiy faoliyatni o'ziga xos tarzda voqelikka tahlid qilishga qiyos etib: «musavvirlik va she'riyat bir – biridan so'z va bo'yoq vositalarida ifodalanishi bilan farqlangan holda odamlar tasavvurlariga taqlid orqali ta'sir o'tkazishni maqsad qilib qo'yadi», deydi. Bu ta'sir, kuch, tasavvur deyiladi hamda u tuygu va aql – idrok oraligida turadi. Forobiy estetik qarashlarida san'at yaratgan qiyofalar aql va umumiy mushoxada qabul qilib olgan holda o'zining yakka-ligini yo'qotib qo'ymaydi, idrok uchun mumkin bo'lgan aniq xissiy shaklini saqlab qoladi.

Ibn Sino - tovush, ovoz, nutq haqida.

Urta Osiyo uygonish davrining zabardast allomalaridan biri Abu Ali Ibn Sino (980 - 1037) uzining estetik karashlarida musiqa bilan axlok muammolarini bir – biriga uzviy bog'laydi. U «Kitob ushshifo» asarining so'zboshisida musiqaning estetik xususiyati xakida gapirib, bu san'at turining axlokiy tarbiyadagi ahamiyatiga, she'riyatning kishilarga go'zal fazilatlar singdirish imkoniyatlariga to'xtalib o'tadi, «she'riyat tasavvurga ta'sir ko'rsatuvchi nutkdir», deb uktiradi.

Shuningdek, Ibn Sino yosh avlodni tarbiyalashda oila va davlatning muxim vazifasi, jamiyat tarakkiyoti, jamiyatning xo'jalik va madaniy yutuklari bevosita ma'lumotli, madaniyatli kishilarning o'sishiga bog'lik, deb xisoblaydi. «Barcha bilimlarga ega narsalar mukammallikka moyildir», deb ta'lim beradi, «Mukammallik» atamasida u insonning ichki go'zalligi va ezgulikka intilishini ifodalaydi. Ibn Sino musiqaga oid beshta asar yozgan. Uning musiqaga doir eng katta asari «Jome' ilm-al-musiqiy» (Musiqa bilimiga oid to'plam) dir.

Ibn Sinoning «Donishnoma» asarida xam musiqaga oid bo'lim bor. «Donishnoma» ning musiqa kismi to'kkiz fasldan iborat bo'lib, ularda muallif tovushlar, ularning baland – pastligi, nagmalarining bir – biriga bog'liqligi, ritmlar, kuylar xarakati, musiqa asboblari va kuyni bezash kabi masalalar ustida fikr yuritadi. Bunda borbad, tanbur, shoxrud, nay musiqa asboblari xakida fikrlar bayon etilgan.

Ibn Sinoning musiqaga oid to'rtinchi asari «al – Madxad ilm minaat al - musiqiy» («Musiq san'atiga kirish») kitobidir. Ibn Sinoning bu asari Ibn Abu Usaybaning ko'rsatishicha, «an - Najot» ga kirgan kism emas, balki aloxida asar bo'lib, uning bizgacha etib kelgan-kelmaganligi xozircha noma'lum.

Ibn Sinoning musiqaga oid beshinchi asari «Kitob al-Javoxik» («Ko'shimchalar kitobi») dir. Bu maxsus bir kitob sifatida tarkalgan bo'lsa kerakki, aloxida nom olgan. Ibn Sino «ash-Shifo» ga kirgan musiqaga oid asosiy asari nixoyasida bu asarga ishora kilib ketadi va o'sha erda kitobini shu iboralar bilan tugatadi : «Mana shu bilan musiqaga oid gaplarni kiskartamiz. Bu ilmga oid bo'lgan ko'p shaxobchalar va ziyoda ma'lumotlarni xudo xoxlasa «al - Javoxik» («Ko'shimchalar») dan toparsan», deydi.

Ibn Sino « Musiq bilimiga oid to'plam» asarining birinchi makola mukaddimasida tovushlarning sezgi organlariga ta'siri, uning yokimli va yokimsizligi, tovushni eshitganda lazzatlanish yo nafratlanish xissining paydo bo'lishi kabi masalalarga to'xtaladi. Unda musiqaning kishi xayotiga kanchalik zarurligi va uning paydo bo'lishi sabablari xakida muloxaza yuritiladi, chunki inson tabiati yokimli narsalar orkali engil tortadi, orom oladi, aks bo'lsa ogir tortadi, oromi yokoladi, nafrat ko'zgaladi.

Mana shu muloxazadan keyin Ibn Sino yokimli va yokimsiz ovozlarning xayot uchun kanchalik zarurligiga to'xtaladi. Chunonchi, xayvonlar o'zlariga tanish bo'lgan ovoz bilan bir-biridan, ya'ni sheriklaridan xabardor bo'ladilar, shu ovoz bilan ular bir – birini topadilar,

xavf – xatar tugilganda, shu xolatga mos ovoz chikaradilar, natijada buni eshitganlar darxol o'sha ovoz chikkan joyga yigilishga va dushmanga umumiy xamla kilishga shaylanadilar. Bu xolni parrandalar, it va boshka xayvonlar xayotida xam kurish mumkin. Tovush inson va xayvonlar xayotida eng zarur narsalardan biridir. Bordi-yu, tovush ma'lum bir oxangda berilgan bo'lsa, kishi ruxiga kuchlirok ta'sir ko'rsatadi. « Insonlar kulogi ko'prok putklardagi tovushlarni eshitishga moslashgandir», deydi muallif.

Ibn Sino insonlardagi til, nutk masalalariga xam to'xtaladi : «Alloxning insonlarga in'om etgan baxtlaridan yana biri inson nutkidir. Inson o'zining ana shu nutkidagi tovush oxanglari orkali o'z xissiyotlarini izxor etadi», deb ta'kidlaydi. So'ngra muallif ovozlari o'zgarishi orkali uning mazmuni xam o'zgarishiga e'tibor beradi: «Masalan, kishilar yalinganda boshkacha ovoz chikarib gapiradilar, do'g – po'pisa kilganda boshkacha, shoshib gapirganda nutk boshkacha oxangda bo'ladi», deb uktiradi.

Ibn Sino fikricha, inson kalbi o'z tabiati bilan bir – biriga monand bo'lgan tovush va ritmlarni yuktiradi. Chunki, tovush insonni xam, xayvonni xam xayajonlantiradi, biror ko'rkinchli xodisa ro'y berganda bir – birini chakirish borasida katta rol o'ynaydi. Uning fikriga ko'ra: « Inson kalbi xar bir yangi va ko'ngildagidek nagmadan orom oladi. Keyinchalik xuddi shu yokimli nagma goyib bo'lsa, kalb xayajonga tushadi. Xudi shu oldingi nagmaga o'xshash ikkinchi nagmaning paydo bo'lishi bilan kalbdagi xayajon yokola boshlaydi».

Ibn Sino muloxazasicha, ovozning baland – pastligi xam, ularning bir – biridan fark kilishi xam o'ziga xos ma'noga ega. Bu xil turli – tuman ovozlarda nazokat bilan ma'lum ma'nolar ifodalangan. Bular xammasi o'sha ovoz soxibiga ta'sir etib, undan kuzatilgan ma'no tushuniladi. Insonlarning ovozlari xam biror ma'noni ifodalab, kishi ruxiga ta'sir etishi mumkin, shundan rang – barang fe'l – atvorlar sodir bo'ladi. Olim fikricha, mana

shunda ovozning baland – pastligi, ayniksa, musiqiy ovozning darajasi kanday bo'lishi kishi ruxiga ta'sir etishda ahamiyat kasb etib, musiqa fani tovushlarining bir – biriga muvofik va nomuvofik joylashgani xakida baxs yuritishi mumkin. Uningcha, musiqa ikki o'zani bo'ladi: biri kuy yaratish bo'lsa, boshkasi unda ritm mavjudligidir. Musiqa fani mana shu ikki xil tarmokdan usib, unib, rivoj topadi, mukammallashadi.

Ibn Sino tovushlar oraligida xosil bo'ladigan kismalar xakida xam o'z fikrini bayon etadi. Bunda u yokimli va yokimsiz, asosiy va yordamchi kislarga to'xtab o'tadi. Ikkinchi makolada kislarni bir – biriga ko'shish va ayritish xamda ularni ikki marta ko'paytirish va teng bo'laklarga bo'lish kabi masalalarga to'xtaydi. Uchinchi makolada jins va uning navlarga bo'linishi, jinslarning soni, ularning kuchli, kuchsiz va urtachaga bo'linishiga to'xtaydi. Bular xammasi musiqa fanining nazariy masalalaridir.

Ibn Sinoning musiqaga oid asarlarini Sharkning ilk Uygonish davri musiqa madaniyati kay darajada bo'lganligini ko'rsatib turuvchi bir meros, estetik tafakkurning nakadar tarakkiy etganidan dalolat beruvchi manba sifatida baxolash mumkin.

O'rta Osiyo mutafakkirlari o'z davrida Allox go'zalligini uluglab, diniy e'tikod xosilasida teran insonparvarlik ta'limotini yaratishga muvaffak bo'ldilar, ya'ni diniy e'tikodni inson akl – idroki kuchi, inson irodasi erkinligi akidasi bilan uzviy boglab talkin kildilar. Shu tarika moddiy dunyo ma'naviyatini xamda xayot go'zalligini karor toptirdilar. Bu yuksak madaniyat va ma'rifat X11 asrda mo'gillar istilosi tufayli inkirozga uchradi. O'rta Osiyoning ilm, xunarmandchilik va madaniyat markazlari xonavayron bo'ldi.

2-BOB

Oilada va bolalar bog'chasida musiqa savodining ahamiyati

Musiqa bolaga har tomonlama yordam berib, tevarakatrofni obrazli, emotsional idrok etish va bola xarakterning shakllanishiga ta'sir ko'rsatish uchun musiqa tarbiyasining maqsadidan kelib chiqib, quyidagi vazifalar qo'yiladi:

- 1) Bolada musiqiy qobiliyatni rivojlantirish.
- 2) Bolalarni ashula aytish va musiqaviy ritmik malakalarga
- 3) o'rgatilib, ularda musiqani qabul qilishni his etish va tushinish qobiliyatlarini tarbiyalash.
- 4) Bolada badiiy ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

Musiqiylikning rivojlanishi tufayli bolalar musiqa obrazlarini, ularning atrofdagi qo'shimcha, obrazlarni bolalar yorqin his eta boshlaydilar. Bu esa, o'z navbatida ularning tevarak-atrofni bilishda, estetik baholanishni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Bolalarni musiqa bilan shug'ullantirishning sababi bola musiqa bilan shug'ullanmasdan, qo'shiq aytish va musiqa – ritmik harakatlar qilish ko'nikmalarini yuzaga keltirib, shu soha bilan bog'liq bilimlarni o'zlashtirishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarga va tarbiya berishning o'zaro

uzviy bog'langan uchta metodi bor:

1. Ko'rgazmali metod.
2. So'zlab berish metodi.
3. Amaliy faoliyat metodi.

Ko'rgazmali metod

1. Eshitishga asoslangan ko'rgazmali metod. Bunda bolaga o'rgatish bevosita musiqa bilan bo'ladi. Musiqa eshitish maxsus mashg'ulot paytida yoki bola tomonidan qo'shiq va musiqaviy ritmik harakatlarning ijro etilishi.

2. Ko'rishga asoslangan ko'rgazmalilik. Musiqa sadolari bilan qo'shiq olib boriladi. Turli o'yin, raqs, mashq harakatlaridan namunalar ko'rsatiladi.

So'zlab berish metodi

Bu metod bola ongiga mo'ljallangan bo'lib, uning faoliyatini ma'noli va mazmundor qilishga qaratiladi. Bunda pedagogning so'zi musiqa asarining dasturini tushunib olishda bolaga yordam beradi. Uning tasavvurini jonlantiradi.

So'zlab berish metodining quyidagi usullari bor:

1. Tushuntirish – yangi asarni tinglash, qo'shiq aytish, o'yin va raqslarni qo'shib, mashq qilish davomida foydalaniladi.

2. Izohlash – izohlar ijro, raqs, mashq harakatlarini, qo'shiq aytishning turli yo'llarini ko'rsatishda qisqa va aniq shaklda beriladi.

3. Ko'rsatma berish – bolalar o'yini raqs va mashqlarni bajarayotgan paytda beriladi. Masalan: o'ng yelka tomondan aylanish kerak, oyoq barmoqlarini pastga cho'zish kabi.

Amaliy faoliyat metodi

Bu faoliyatda bolalarga qo'shiq aytish va musiqali ritmik harakatlarni bajarishda shunday rahbarlik qilish kerakki, ular topshiriqni mumkin qadar ta'sirli va ifodali bajarishga intilsin.

Bolalarni o'rgatish jarayonida yosh xususiyatlarini hisobga olib topshiriqlarni asta-sekin murakkablashtirish mumkin.

Bolalar bog'chasida bolalarni
musiqaga o'rgatish bosqichlari

1-bosqich: Musiqa asari bilan dastlabki tanishtirish; Yangi qo'shiqni o'rgatish jarayonida pedagog turli musiqa asboblarda chaldirib, kuyni o'zaro taqqoslaydi va shu yo'l bilan uni xotirasida qoldiradi.

2-bosqich: Qo'shiq va musiqa ritmik harakatlarini ijro eta olish ko'nikmalarini bo'lishni shakllantirish.

3-bosqich: Ko'nikmalar hosil qilish va mustahkamlash. Bunda topshiriqni avtomatik ravishda bajara oladigan qo'shiq, o'yin va raqsni mustaqil ijro etadigan darajada musiqa ta'limini berish, turli metodik usullarning barchasidan foydalanishni taqozo etadi.

2.1.

Musiqiy tovushlar va ularning xususiyatlari. Tovushqator registr va ularning vazifalari

Tabiatda uchraydigan hamma tovushlar musiqali va shovqinli tovushlarga ajratiladi. Shovqinli tovushlar qasirlash, g'ijirlash, dukullash, gumburlash singarilar bo'lib, aniq balandlikka ega emas. Shuning uchun ular musiqada qo'llanilmaydi. Musiqaviy tovushlar esa ma'lum balandlikka ega bo'lib, insondagi eshitish analizatori bu tovushlarni payqab oladi.

Musiqiy tovushlar turi, xususiyatiga ko'ra, bir-biridan farq qiladi. Bu xususiyatlar tovushning balandligi, qattiqligi, davomiyligi va tembrdan iboratdir. Tovushlar balandligi tebranuvchi jismning tezligiga bog'liqdir.

Tebranish qancha tez bo'lsa, tovush shunchalik baland bo'ladi va aksincha, tebranish qanchalik sust bo'lsa, tovush shunchalik past bo'ladi. Tovush qattiqligi tovush manbayi bo'lgan jismning tebranish amplitudasiga bog'liqdir. Tovush qanchalik qattiq bo'lsa, shuncha qattiq ishlatiladi va aksincha. Tovush cho'zimi manbayi tebranishining davom etishiga bog'liq bo'ladi.

Musika ijrochiligi uchun belgilangan musiqaviy sistema o'zaro munosabatda bo'lgan muayyan balandlikdagi tovushlar tizilmasidan (qatoridan) iboratdir. Tovushlarning o'z balandligiga qarab joylashishi sistemasiga tovushqator deyiladi. Musiqaviy sistemaning to'liq tovushqatorlarida 88 ta xilma-xil tovushlar bor. Musiqaviy sistema tovushqatorlari yettita mustaqil nomga ega bo'lgan asosiy bosqichlardan iboratdir.

I II III IV V VI VII

Do Re Mi Fa Sol Lya Si

Bu asosiy tovushlar fortepianoning oq klavishlari (bosqich pardalari) tovushlariga mos keladi. Tovushqatorlarining bu yettita bosqichi ma'lum bir vaqtda takrorlanib turadi. Bunda yuqori tomon sanalgan har bir 8- tovush 1-tovushga nisbatan ikki baravar kuchliroq tebranish natijasida hosil bo'ladi va shu sababdan ikki marta baland bo'lib eshitiladi. Bir xil nomdagi tovushlar oralig'iga oktava deyiladi.

Demak oktava tovushlarining yetti asosiy bosqichini o'z ichiga birlashtiradi. Butun tovushqator bir necha oktavaga bo'linadi. Har bir oktavaning «Do» tovushi boshlang'ich bosqichning tovushi deb qabul qilingan. Cholg'u asboblari tovushlarning yoki inson ovozinig ma'lum bir bo'lagiga registr deyiladi. Registrlar uch xil bo'ladi: pastki, o'rta, yuqori registrlar. Registrlar haqidagi tushunchani mustahkamlash va o'zlashtirishni tekshirib ko'rish uchun quyidagi o'yin-mashqni o'tkazish foydali.

Tarbiyachi qo'shiqni turli registrlarda chaladi, bolalar esa ularni qo'l harakatlari bilan ko'rsatib borishlari kerak. Agar qo'shiq yuqori registrda chalinayotgan bo'lsa, ular qo'llarini yuqoriga ko'tarishadi, pastki registrda chalinayotganda – pastga tushurishadi, o'rta registrda esa qo'llarini oldinga uzatishadi. Bu o'yinni tikka turib bajarish yaxshiroq bo'ladi. Bunda ko'zlanadigan asosiy maqsaddan tashqari, bir yo'la go'yo jismoniy yengillikka ham erishish mashg'ulotda ko'tarinki ruh paydo qiladi.

Tovushlarning baland-pastligini aniqlash birinchi oktava bilan cheklangach, shu tovushlarni eshitishnigina emas, balki ularni kuylashni ham talab etish kerak. O'shanda bolalarning eshitib, tasavvur hosil qilishlari bilan bir vaqtda qo'shiqchilik sezgilari paydo bo'la boradi, chunki eng baland tovushlar qo'shiq aytishda o'rtacha va past tovushlarga qaraganda ko'proq zo'r berishni talab etadi.

Musiqqa savodi musiqaning ifoda vositalari musiqqa tovushlarining yozish usullari va musiqqa nazariyasi bo'yicha dastlabki ma'lumotlar bilan tanishtiriladi hamda shu bir qatorda, notaga qarab ashula aytish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni ham o'z ichiga oladi. Nota yozuvi haqidagi tushunchalarni ifodalaydigan va musiqqa savodi bilan yuritiladigan maxsus bilimni nota savodi deyiladi. Tovushlar joylashgan besh chiziq nota chiziqlari deb ataladi. Besh chiziqni birlashtirib turgan bir chiziq takt chizig'i deyiladi. Nota yozuvi boshi sol kaliti deyiladi.

Musiqiy tovushlarning yozilishi. Kalitlar. Kalitlar haqida tushuncha Musiqqa tovushlari nota deb ataladigan maxsus belgilar yordami bilan yoziladi.

Nota belgilari o'rtasi bo'sh yoki bo'yalgan doirachalardan iborat bo'ladi. Tovushlarning xilma-xil cho'zimini ko'rsatish uchun bu doirachalarga vertikal tayoqchalar, dumchalar qo'shib yoziladi.

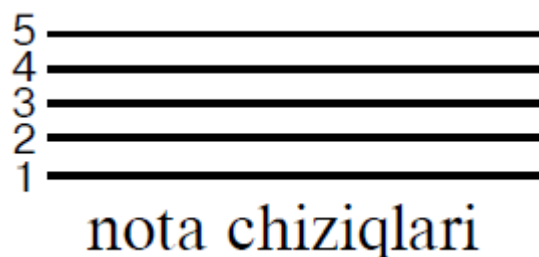
Tovushlarning balandligini aniqlash uchun notalar beshta parallel chiziqdan iborat va nota yo'liga yoziladi.

Notalar chiziqlarga, chiziqlar orasiga, chiziqlarning ustiga va ostiga yozilishini, asosiy chiziqlar yetishmay qolganda esa notalar qo'shimcha, qisqa chiziqlarga yozilishi uqtiriladi. Nota chiziq boshida maxsus belgi – skripka kaliti bo'lmaguncha yozilgan notalardan birontasini ham atay olmaymiz, bu kalit notalar nomini ochib beradi.

Kalitning ikkinchi nomi bo'lgan «Sol» kaliti bilan ham tanishtiriladi, o'z gajjagi bilan nota yo'lining ikkinchi chizig'ini qamrab oladigan kalit sol notasining o'rnini ko'rsatishini, shu sababdan uning sol kaliti deb atalishini tushuntirib beradi. Sol notasining qayerda turganligini bilib olgan bola boshqa notalarni ham topishi mumkin.

Bolalar notaning o'rnini qanday topish kerakligini juda tez tushunib oladilar; bu narsa maroqli o'yinga aylanib ketadi; o'yin paytida bolalar qayerda qanday nota yozilishini esda qoldiradilar.

Chiziqlar pastdan yuqoriga qarab sanaladi. Nota yo'lining boshlang'ich qismida beshta chiziqdan birlashtiruvchi vertical chiziq qo'yiladi.

Bolalarning nota yozuvini bemalol tushunib 1-oktava doirasidagi har bir notaning o'rnini yaxshi bilib olishlari uchun quyidagi mashqlarni tavsiya etish mumkin:

- 1) tarbiyachi notalarning nomlarini aytib turib yozdiradi yoki doskaga yozib beradi, bolalar esa ularni nota yo‘liga yozishlari kerak;
- 2) tarbiyachi qo‘shiq kuyini kuylaydi, bolalar esa qo‘shiqning kuyuni ko‘rgazmali qurollar orqali nota chiziqlariga joylashtiradilar.

Bu mashqlarni bolalar mustaqil ravishda bajarishadi, so‘ngra ulardan biri shu mashqni doskada ko‘rsatib beradi.

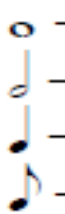
Tovushlar puxta o‘rganilgandan keyin eshitib bajariladigan har xil mashq turlari katta foyda keltiradi. Musiqada notalar nomlanishi bilan birga, turli cho‘zimlarga ham egadir.

Notaning nota chizig‘ida qanday yozilishi. Notalar nota yo‘liga undagi chiziqlar ustiga, chiziqlar oralig‘iga yoziladi. Tovushlar qanchalik baland bo‘lsa, nota belgilari nota yo‘lining shunchalik yuqori yo‘liga yoziladi.

Nota yozuvida asosiy chiziqlardan tashqari ayrim notalar uchun yana qisqa, qo‘shimcha chiziqlar ham ishlatiladi. Nota yo‘lining yuqorisida joylashgan qo‘shimcha chiziqlar birinchi chiziqdan boshlab yuqoriga tomon, notaning o‘zidan pastda joylashgan qo‘shimcha chiziqlar, birinchi chiziqdan boshlab, pastga tomon sanaladi.

Nota doiralarida ikkinchi va uchinchi chiziqlar orasida va undan ham pastroqda joylashgan bo‘lsa, tayoqchalar yuqoriga qarab, o‘ng tomondan, uchinchi va undan yuqori chiziqlarda joylashgan bo‘lsa, pastga qarab, chap tomondan qo‘yiladi.

Musiqada notalar nomlanishi bilan birga, turli cho‘zimlarga ham egadir. Ularning ko‘rinishini quyidagicha tasvirlash mumkin:

 – butun nota
 – yarim nota
 – chorak nota
 – nimchorak nota ba hokazo...

«Sol» notasini misol qilib olib, 4/4 o‘lchovda yozilsa, bunday ko‘rinishda bo‘ladi:

Notadan keyin nuqta qo'yish bilan nota cho'zimini teng yarmiga uzaytirish mumkin:

Bastakor turli nota va nota cho'zimlarini tanlab, yangi ohang, kuy yaratadi.

Kalitlar

Tovushlarning ma'lum bir balandligi, nota yo'lidagi chiziqlar ustiga va oralig'iga qo'yiladigan maxsus belgi bilan ifodalanadi. Bunga kalit belgisi deyiladi. Kalit belgisi nota yo'lining boshida, asosiy chiziqlardan biriga qo'yiladi va u nota yo'lidagi biron-bir chiziq markazini kesib o'tgan bo'ladi. Bundan tashqari, kalit belgisi bironta chiziqda turgan notaning ma'lum balandlikdagi tovush nomini belgilaydi. Nota yo'lidagi qolgan tovushlar balandligi mana shu notaga moslanadi.

Kalitlar xilma-xil bo'ladi. Ular orasida eng ko'p qo'llaniladigani skripka hamda bas kalitidir. Skripka kaliti ikkinchi chiziq ustida joylashgan bo'lib, birinchi oktavaning sol tovushi balandligini ifodalaydi.

Bas (fa) kaliti to'rtinchi chiziq ustida joylashgan bo'lib, kichik oktavaning fa tovushi balandligini ifodalaydi. Tovushqatorning qolgan barcha bosqichlari mana shu tovushdan boshlab sanaladi.

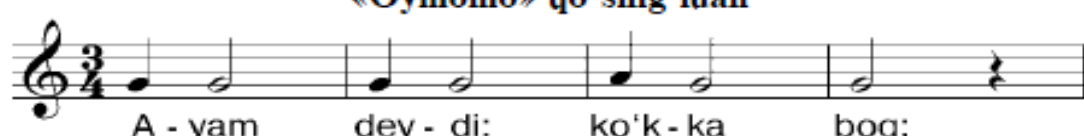
Musiqaning ifoda vositalari

Tersiya bo'yicha joylashgan yoki joylashishi mumkin bo'lgan ayni vaqtda qo'shilib eshitiladigan uch va undan ortiq tovushlar qo'shilmasiga akkord deyiladi. Uchta tovushdan iborat tersiya bo'yicha joylashgan akkord

uchtovushlik bo‘ladi. Uchtovushlikning qaysi holatda bo‘lishi shu uchtovushlik tarkibiga kiradigan tersiyalarning joylashuv tartibiga va holatiga bog‘liqdir. Akkord tovushlar tersiya bo‘yicha joylashgan bo‘lsa, unga akkordning asosiy ko‘rinishi deyiladi. Akkordning har bir ko‘rinishi mustaqil nomga ega. Tovushlarning nomlari asosiy ko‘rinishdagi akkordning pastdan yuqoriga tomon joylashgan tovushlari hosil qilgan intervallar nomidan kelib chiqadi.

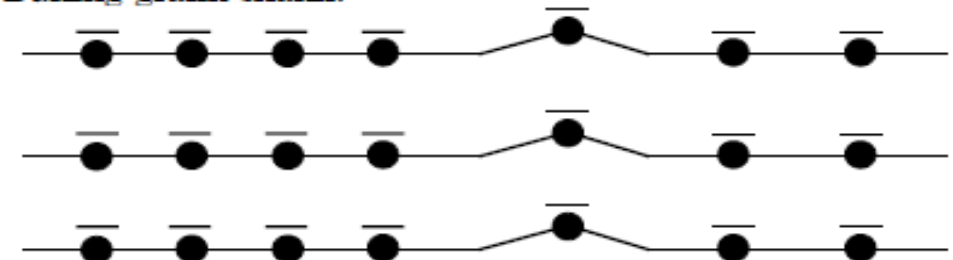
Uchtovushlikda eng pastki, eng asosiy tovush prima, ikkinchi yoki o‘rta tovush tersiya, uchinchi yoki yuqori tovushi kvinta deb ataladi. Uchtovushlikda tovushlar joylashuvi tartibi o‘zgarsa, ya’ni eng pastki tovush tersiya yoki kvinta bo‘lsa, bu xildagi tuzilma uchtovushlik aylanmasi deyiladi. Major va minorning barcha bosqichlarida uchtovushlik tuzish mumkin. Har bir uchtovushlik mustaqil nomga ega. Shu singari agar tonliklar «re» tovushi bo‘lsa, tonlik «re» major bo‘ladi va hokazo. Xalq musiqasi uchun xilmaxil xarakterlidir, lekin hozirgi vaqtda asosiy o‘rinni major bilan minor ladi egallab turibdi.

«Oymomo» qo‘shig‘idan

A - yam dey - di: ko'k - ka boq;

Buning grafik shakli:

Musiqada dinamik iboralarning qo‘llanilishi

Kuy – ohang qo‘shiqlar ijrosi yoqimli bo‘lishi yoki biror musiqiy obrazni yanada boyitib tinglovchilarga eshittirish uchun musiqada dinamik belgilar qo‘llaniladi. Tovush qanday kengaytirilishini ko‘rsatuvchi, italyanchadan olingan bu belgilar nomlanishini va ma’nosini butun dunyo

xalqlari bir xil tushunadilar. Dinamik belgilar quyidagicha yoziladi va talaffuz qilinadi.

A) Muttasil balandlik darajasi:

Fortissimo – *ff* – juda baland.

Forte – *f* – baland.

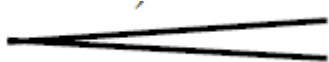
Mesosoforte – *mf* – o'rtacha baland.

Pianissimo – *pp* – juda past.

Piano – *p* – past.

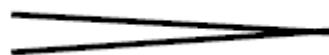
Mesopiano – *mp* – o'rtacha past.

B) Muttasil o'zgaruvchi balandlik:

Krescendo yoki kuchaytirish belgisi.

Poco a poco crescendo – sekin-asta pasayish.

Diminuendo yoki pasaya borish belgisi.

Poco a poco diminuendo – sekin-asta pasayish.

Morendo – so'na boshlash.

V) Balandlik darajasini o'zgartirish uchun:

Piu forte – yana baland.

Meno forte – sal baland.

Sforzando – *sf* – ayrim tovushlarning keskin zarbi.

Pianissimo – *pp* – ayrim tovushlarning o'rtacha pastligi.

Intervallar va intervallarning aylanmasi «Interval» – bu lotinchadan olingan so'z bo'lib, oraliq yoki masofa ma'nosini anglatadi. Musiqada esa ikki tovush oralig'ini bildiradi.

Birin-ketin yoki bir vaqtda eshitilgan ikki tovush qo'shilmasi interval deyiladi. Intervallar melodik hamda garmonik shaklda bo'ladi.

Melodik intervalda tovushlar birin-ketin eshitiladi. Masalan:

Garmonik intervalda tovushlar baravariga eshitiladi. Masalan:

Har bir interval ikki miqdor son va sifat miqdori bilan aniqlanadi. Miqdori bosqichlar soni bilan ifodalanadigan intervallar son miqdorli intervallar deyiladi.

Miqdori ton va yarim tonlar bilan ifodalangan intervallar sifat intervallar deyiladi. Barcha garmonik intervallar va melodiq intervallar asosan eng pastki tovushidan yuqoriga qarab o'qiladi.

Intervalning pastki tovushi interval asosi, yuqori tovushi esa intervalning cho'qqisi deyiladi.

Bir oktava oralig'ida hosil bo'lgan intervallar oddiy intervallar deyiladi. Hammasi bo'lib, sakkizta oddiy intervallar bor. Ularning nomi shu intervallar hisobiga kiradigan bosqichlar soniga bog'liqdir.

Intervallar lotin tilida tartibli sonlar bilan nomlanadi. Tartibli sonlar interval yuqori tovushining pastki tovushiga nisbatan nechanchi bosqichda turganligini bildiradi.

Interval tovushlarning bir joydan ikkinchi joyga ko'chishi natijasida pastki tovush yuqoriga va yuqoridagi tovush pastga joylashadi. Bunga interval aylanishi deyiladi.

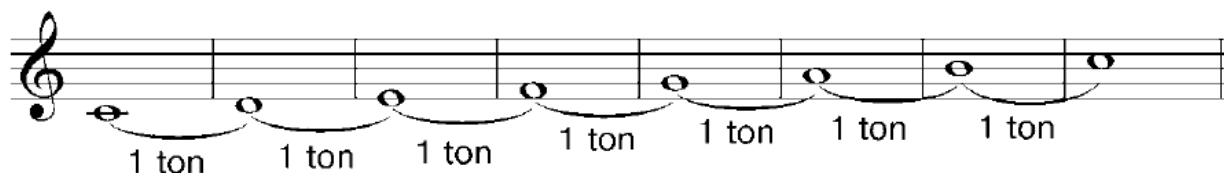
Interval tovushlarning aylanishi 2 yo'l bilan amalga oshiriladi:

1. Interval asosini (pastki tovushini) bir oktava yuqoriga ko'tarish.
2. Interval cho'qqisini (yuqori tovushini) bir oktava pastga ko'chirish.

Mazkur intervalning aylanishi natijasida yangi interval hosil bo'ladi. Qoida bo'yicha barcha sof intervallar sofga, kichik intervallar kattaga, katta

intervallar kichikka, ortilgan intervallar kamaytirilganga, kamaytirilgan intervallar ortilganga aylanadi va aksincha.

Agar biror interval va uning aylanmasini birlashtirsak, oktava hosil bo'ladi. Shu sababdan, bir biriga aylanadigan intervallar sifat miqdorining yig'indisi hamma vaqt olti tonga ega bo'ladi.

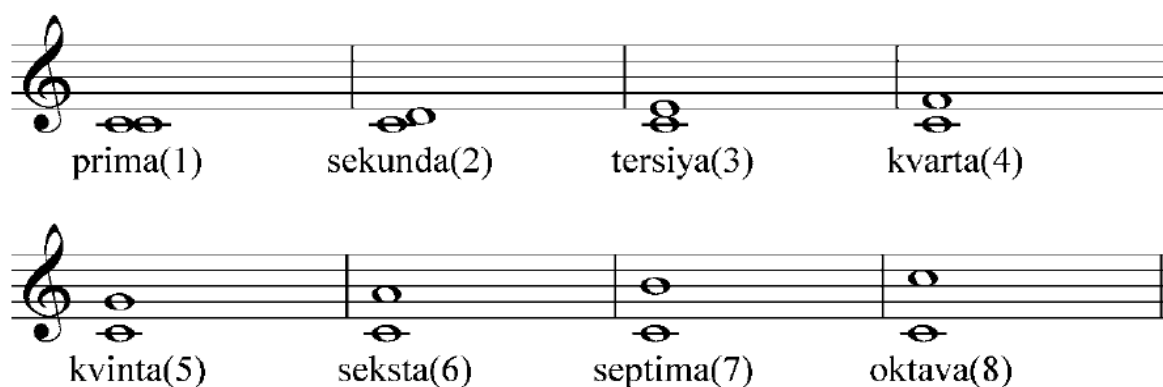
Intervallarning bosqichlari va ularning turlari

Intervallarni o'rganish davomida o'qituvchi bolalardan nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan birga, shu bilimlarni amalda qo'llay bilish ko'nikmalarini egallash ham talab etadi. Ular berilgan notadan boshlab har bir yangi intervalni tuza bilishlari bilangina kifoyalanib qolmasdan, uni pastdan yuqoriga yoki yuqoridan pastga qarata kuylashni ham, dastlab eshitib olib, melodik bayon qilishni, so'ngra garmonik bayon qilishni, ham topa bilishlari kerak.

Intervallar solfedjo qilish malakalarini egallashga yordam beradi. Shu sababli o'qituvchi o'quvchilarga turli topshiriq va mashqlarni berib borishi lozim. Intervallarni aniqlashga mo'ljallanadigan yozma va og'zaki diktantlar ham shular jumlasiga kiradi yoki og'zaki topshiriqlar berish mumkin.

Musiqada 8 ta asosiy interval bor. Bular

1. – **prima,**
2. -- **sekunda,**
3. -- **tersiya,**
4. -- **kvarta,**
5. -- **kvinta,**
6. -- **seksta,**
7. – **septema**
8. – **oktava** lardir.

Har bir asosiy intervalning aniq ton o'lchovi bor.

1. Prima – 0,
2. Sekunda-1ton,
3. Tersiya- 2ton,
4. Kvarta- 2.5ton,
5. Kvinta- 3.5 ton,
6. Seksta- 4.5 ton,
7. Septema-5.5 ton,
8. Oktava- 6 ton.

Bunday intervallarni har qanday tovushdan yuqoriga yoki pastga qurish mumkin.

- a) birinchi oktavaning lya, re, fa, mi tovushlaridan intervallar tuzish;
- b) musiqa misolida uchraydigan intervallarni aniqlash;
- c) tanish qo'shiqlardagi, shuningdek, notaga qarab o'rganib olinayotgan yangi qo'shiq yoki mashqlardagi kuyning interval tuzilishini aniqlash.

Ana shularning hammasi qo'shiqni ongli ravishda o'rgana borishga, talaffuzning aniq ravshan bo'lishiga yordam beradi.

Notaga qarab, nota bilan kuylash

Qo'shiq har bir o'quvchidagi musiqa qobiliyatini rivojlantirishga hamda bolaning barkamol avlod kishisi bo'lib o'sishiga yordam beradi. Bolalar bog'chasida o'rganiladigan har bir qo'shiq mazmuni va xarakterini ongli ravishda tushinishga o'rganish kerak bo'ladi.

Avvalambor, tarbiyachi biror bir she'rni bolalar yod olishida dasturdan foydalangan holda o'rgatadi. Har bir she'r bolaning yoshi, guruhi hamda fasllarga, bayramlarning turlariga qarab tanlanadi.

Qo'shiq bolalar hayotida muhim rol o'ynaydi. Qo'shiq inson tafakkuri va ongini rivojlantiradi. Biz qo'shiq orqali jumbushga kelamiz, armon qilamiz, xayol suramiz (bu hol ko'proq kattalarda bo'ladi).

Biz qo'shiqni bolalarga o'rgatayotganda avval qo'shiqning kuyini, keyingina she'rini misrama-misra o'rgatamiz. Qo'shiqning kuyini o'rgatayotganda to'rt xil musiqa asboblari orqali chalib yoki bo'lmasa, biror-bir jonivorlarning ovozlarini berib o'tishimiz mumkin. She'rni esa bo'g'inlarga bo'lib yoki chapaklar orqali yod oldiriladi.

Bolalar she'rni tezroq yod olishlari uchun she'r matnlarini takror va takror aytishimiz kerak bo'ladi. Agar bolaning xayoli joyida bo'lmasa, musiqa tovushlarini va she'rni tez yod olishlari murakkab bo'ladi. Bog'cha yoshidagi bolalarning ongi hali rivojlanmagan bo'ladi. Shuning uchun ular kuyni sekin, uzoq muddatda yod olishadi. Bolalarga musiqa tovushlarini tushuntirib o'rgatish zarur.

O'zbekiston Mustaqillikka erishgandan buyon, barcha sohalarda, shu jumladan, Xalq ta'limida ham ko'p yangiliklar ro'y bermoqda.

Gullar raqsi
(o'zbek xalq raqsi)

O'rta guruh uchun

O'rtacha

Do majorni kuylaymiz

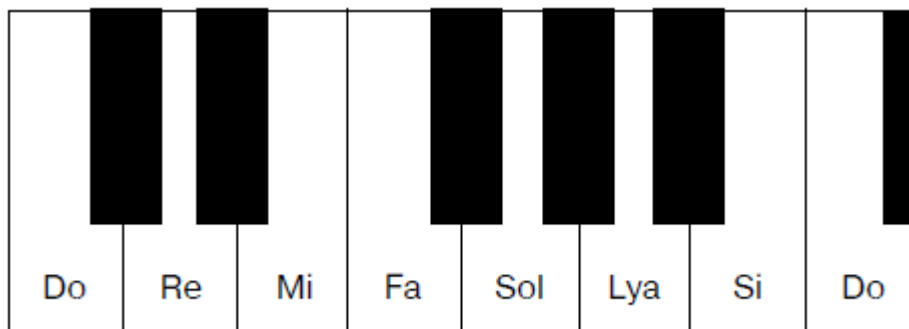
Shoshmasdan xursandlik bilan

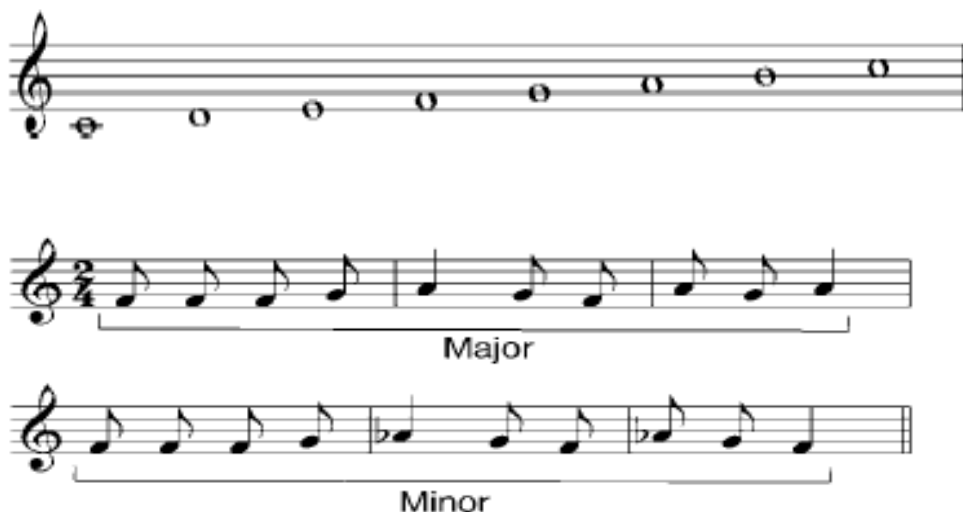

Lad va tonliklar

Musiqqa savodining ushbu muhim boʻlimlaridan birida asosiy lad (parda) bogʻlanishlarini oʻrganish hamda parda turlari va ularning tuzulishi (major va minor) bilan, tonlik (ohangdoshliklar) va intervallar haqidagi tushuncha bilan tanishtiramiz. Aniq – sof talaffuzga erishish uchun bolalarda ladni bilish tuygʻusini oʻstirib borish zarur. Bu ish bolalarning qoʻshiq aytishlariga oʻrgata boshlagan paytdan boshlanmogʻi kerak.

Lad va tonlikni oʻrganishda altiratsiya (oʻzgartma) belgilari bilan ham tanishtiriladi. Fortepiano klavishlari oktavada yettita oq va beshta qora klavishi borligini bilamiz.

Biroq bir klavishdan ikkinchisigacha bo‘lgan oraliq har xil. Agar shu klavishlar o‘rtasida qora klavish bo‘lmasa – bu oraliq oq klavishdan qora klavishgacha bo‘lgan oraliq kabi, yarim ton deb ataladi. Agarda oq klavishlar o‘rtasida qora klavishlar bo‘lsa, bu oraliq butun tonga teng bo‘ladi.

O‘qituvchi oq klavishlarning o‘z nomlari borligini qora klavishlarning nomi yo‘qligini, bularning oq klavishlar nomlariga bog‘liq ekanligini tushuntirib beradi. Agar tovushni yarim ton ko‘tarish yoki pasaytirish kerak bo‘lsa, qora klavishlar ishlatiladi va qora klavish qaysi tovushning ko‘tarilayotganiga yoki pasaytirilayotganiga qarab nomlanadi.

♭ «bemol» tovushni 0,5 ton pasaytiradi. □

♯ – «diyez» tovushni 0,5 tonga ko‘taradi.

♮ – «bekar» pasaygan hamda ko‘tarilgan tovushlarni asl holiga qaytaradi.

Bu belgilar ko‘tarish yoki pasaytirish kerak bo‘lgan tovush (nota) oldiga qo‘yiladi.

Alteratsiya belgilarini tushuntirishda agar biror belgi nota oldida tursa, uning ta’siri shu taktgagina yoyilishini, belgi kalit oldida bo‘lsa, uning ta’siri butun asarga yoyilishini ko‘rsatib o‘tish zarur.

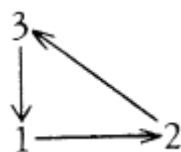
Dirijorlik qoidalari

Dirijor fransuzcha «diriger» – boshqarish, yo‘lga solish degan ma’noni anglatadi. Dirijor musiqa asarini ijro etuvchi jamoa, solistlar, xor, orkestrga rahbarlik qiluvchi san’atkor. Dirijor musiqa asarining ommaviy ijrosiga qadar ijrochi jamoa bilan bo‘lgan hamma tayyorgarlikni olib boradi. Asosiy ijro vaqtida esa konsert yoki spektaklda asarning o‘ynalish tezligi, dinamik ayrim to‘da yoki yakka ijrochilarni to‘xtash yoki ijro qilish vaqtlarini ko‘rsatib turadi, jamoani birlashtiradi, ruhlantiradi va asarning badiiy ijrosi uchun harakat qiladi. Dirijor o‘ng qo‘lida kichik tayoqcha ushlab, musiqa asaridagi taktlarning birinchi kuchli sanog‘ini pastga tushirish bilan ko‘rsatib turadi.

Yuz, qo‘l, bosh va gavda harakatlari va mimikalar bilan asar mohiyatini anglatib, qanday ijro etishini ko‘rsatadi.

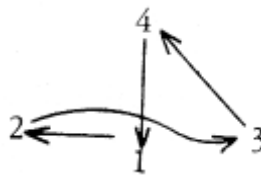

Ikki chorak (2/4) o‘lchovida dirijyorlik qilish uchun chiroyli qomat bilan tik turib, ikkala qo‘l, yelka balandligida oldinga ko‘tariladi, barmoqlar bo‘sh qo‘yiladi. Nafas olib, ikkala qo‘l bir tekisda quyidagi ko‘rsatilgan chiziq qo‘yilgan yo‘nalish bo‘yicha harakatlantiriladi. «Bir» deganda qo‘llar pastga tushib, yonga ketadi; «ikki» deganda esa yuqoriga ko‘tariladi va bu harakat bir maromda musiqa tugaguncha takrorlanaveradi.

«Uch chorak» (3/4) o‘lchovida dirijyorlik faoliyati chiroyli qomat bilan dirijyorlik holatini egallab, ikkala qo‘l bir-biriga teskari uch yo‘nalishda quyida chizib qo‘yilganidek, harakatlana boshlaydi.

«Bir» deganda, qo‘l pastga tushuriladi, «ikki» deganda, yon tomonga ketadi, «uch» deganda, esa yuqoriga ko‘tariladi va bu harakat bir maromda musiqa tugaguncha takrorlanaveradi.

«To‘rt chorak» (4/4) o‘lchovida dirijyorlik qilganda qo‘l 4 yo‘nalishda harakatlanadi:

«Bir» deganda, qo‘llar pastga tushuriladi; «ikki» deganda, ular bir-biri tomon yo‘naltiriladi; «uch» deganda, o‘ng qo‘l yonga, chap qo‘l chapga yo‘naltiriladi; «to‘rt» deganda, esa qo‘llar yuqoriga ko‘tariladi.

Dirijorlik harakatlari bir tomonda musiqa tugaguncha davom ettiriladi.

Qaysi o‘lchovda dirijyorlik qilinishdan qat’iy nazar, kuy tugaguncha xuddi osilib turgan ipni uzgandek, bir past qotib turiladi.

Tegishli o‘lchovni o‘rganish paytida uning o‘ziga xos xususiyatlarni

aniqlab, shu o‘lchovni asarning badiiy obrazi bilan bog‘lash kerak. 2G`4 o‘lchovining ko‘pincha raqs musiqasida uchrashini harakatlarining aniqligi, shu musiqaga xos xususiyat ekanligini, polkalarda, «Jonon» singari xalq raqslarida buni yaqqol ko‘rish mumkinligini ta’kidlab o‘tish mumkin. Aksincha, 3G`4 o‘lchovida yozilgan raqslar harakatlar-ning tekisligi bilan ajralib turadi, masalan, vals gir aylanib o‘ynaladi, polonez (polyak milliy raqsi) salovatli bo‘lib, tizzalarni ohista egib-egib o‘ynaladi. Tantanali bayram marshlari, madhiyalar va boshqa musiqa asarlari faqat aniqlik bilangina emas, balki hajm kengligi va tovush yangrashining bir tekisligi bilan ham ajralib turadi, bunday asarlar 4G`4 o‘lchovida yozilgan bo‘ladi. Mana shu o‘lchovlar orqali dirijorlik harakati amalda bajariladi.

Major, minor va uchtovushliklar

hamda ularning yozilishi

Tonika va alteratsiya tushunchalarini bilib olgandan keyin, Yevropa musiqasida keng yoyilgan asosiy ladlar major va minor bilan bevosita tanishishga o‘tish mumkin. Dastlab lad tovushini ko‘rib chiqish va esda qoldirish shart emas, bolalarni eshitib olib, major va minor ladlarini ajrata bilishga o‘rgatish mumkindir. Odatda, majorni shodiyona, xushchaqchaq lad

sifatida, minorni esa xazin, mungli lad sifatida bir muncha soddalashtirilib aniqlanadi.

Major va minorning barcha bosqichlaridan uchtovushlik tuzish mumkin. Har bir uchtovushlik tuzilgan bosqichga qarab mustaqil nomga ega bo'ladi:

I bosqich uchtovushligi tonika uchtovushligi deyiladi.

IV bosqich uchtovushligi subdominanta uchtovushligi deyiladi.

V bosqich uchtovushligi dominanta uchtovushligi deyiladi.

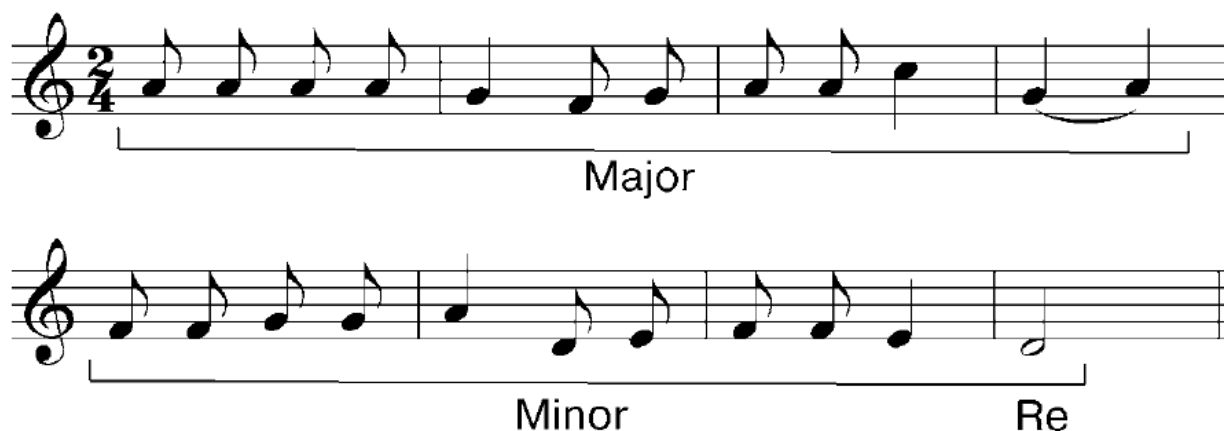
Ular majorda T S D harflari bilan, minorda esa t s d harflari bilan belgilanadi. Tersiya bo'yicha joylashgan yoki joylashishi mumkin bo'lgan va ayni vaqtda qo'shilib eshitilgan uch va undan ortiq tovushlar qo'shilmasiga akkordlar deyiladi.

Uch tovushdan iborat tersiya bo'yicha joylashgan akkord uchtovushlik deyiladi. Uchtovushlikning qaysi holatda bo'lishi shu uchtovushlik tarkibiga kiradigan tersiyalarning joylashuv tartibi va holatiga bog'liqdir.

O'qituvchi major va minor haqidagi tasavvurlarini mustahkamlash uchun o'quvchilarga xilma-xil mashqlarni berish mumkin:

a) o'qituvchining ijro etadigan kuyini eshitib olib, uning qanday ladda yozilganini aniqlash;

b) major va minorda yaratilgan kuyni tinglatadi, o'quvchilar esa qaysi kuy qanday ladda yozilganini ifodalaydi.

Major va minor laddari orqali tuzilgan uchtovushliklar kuy qo'shiqlarning chiroyli yangrashini ta'minlab beradi.

Akkordlar haqida tushuncha

Akkord tovushlari tersiya bo'yicha joylashgan bo'lsa, unga akkordning asosiy ko'rinishi deyiladi. Akkordning har bir ko'rinishi mustaqil nomga ega. Tovushlarning asosiy ko'rinishidagi akkordning pastdan yuqoriga tomon joylashgan tovushlari hosil qilgan intervallar tomonidan kelib chiqadi.

Agarda akkordda tersiya bo'yicha joylashgan to'rtta tovushidan tuzilsa, septakkord deyiladi. Septakkordning ikki chetidagi tovushlar oralig'i septima intervalida bo'ladi. Shuning uchun ham bu akkord septakkord nomini olgan.

Musiqada septakkordning xilma-xil ko'rinishi uchraydi, ularni ham uchtovushliklar singari istalgan bosqichdan tuzish mumkin.

Major va garmonik minorning beshinchi bosqichidan tuzilgan septakkord juda ko'p tarqalgandir. Bu akkordga dominant septakkord deyiladi.

Dominant septakkord yuqori tomonidan kichik tersiya qo'shilgan major uchtovushligidan hosil bo'ladi. Dominant septakkord tovushlari asosiy tovushdan boshlab sanalganda prima tersiya kvinta va septimadan iborat.

Dominant septakkord quyidagi belgi bilan yoziladi V7 harfi yozilganda D7 bo'ladi.

Dominant septakkord quyidagi tersiyalardan iborat:

V dan VII bosqichgacha – katta tersiya;

VII dan II bosqichgacha – kichik tersiya;

II dan IV bosqichgacha – kichik tersiya.

Dominant septakkord majorda ham, minorda ham bir xil tartibda tuziladi.

2.2.

Oilada va bog'chada bolalarni ashula aytishga o'rgatish

Qo'shiq har tomonlama bolani kamolga yetaklaydi. Bolalardagi musiqiy qobiliyatni rivojlantirishga hamda bolaning barkamol yetuk avlod kishisi sifatida o'sishiga yordam beradi. Bolalar bog'chasida o'rgatiladigan har bir qo'shiq mazmuni va xarakterini ongli tushunishga o'rgatish kerak bo'ladi. Avvalambor tarbiyachi biror bir she'rni yod olishni dasturdan foydalangan holda o'rganadi. Har bir tanlangan she'r bolaning qiziqishlari, bolaning ishlari, guruhlar hamda fasllarga qarab bayramlarning turlariga qarab o'rgatiladi.

Qo'shiq bolaning hayotida muhim rol o'ynaydi. Qo'shiq inson tafakkurini va ongini rivojlantiradi. Biz qo'shiqni bolalarga o'rgatayotganda avval qo'shiq kuyini, keyin she'rini misrama-misra o'rgatamiz. Qo'shiq kuyini o'rgatganda to'rt xil musiqa asboblari orqali chalib yoki bo'lmasa, biror-bir jonivorning ovozlari berib, o'rgatishimiz mumkin. She'rni esa bo'g'inlarga ajratib yoki chapaklar orqali yod oldiradi. Bolalar she'rlarni tezroq yod olishlari uchun she'r matnlarini takror aytishimiz kerak.

Agar bolaning xayoli bir joyda bo'lmasa, musiqa tovushlarini va she'rni tez yod olishlari murakkab bo'ladi. M T M yoshidagi bolalarning ongi, hali rivojlanmagan bo'ladi. Shuning uchun ular kuyni sekin va uzoq muddatda yod olishadi. Bolalarga musiqa tovushlarini tushuntirib o'rgatish zarur.

Bolalar tarbiyasida qo'shiqning roli katta. Qo'shiq lirikaning eng qadimgi turlaridan bo'lib, kuylashga mo'ljallangan bir necha modeli she'rdir.

Qo'shiqlar kuy va ohang bilan aytiladi. Ba'zan qo'shiq o'yin bilan birga ijro etiladi. Demak qo'shiq uchun she'r va kuy kerak. Qo'shiq xalq og'zaki ijodining eng ko'p tarqalgan va ommalashib ketgan janrlaridan biridir. Qo'shiqlar xalq turmushi va mehnatning ijodiy mahsuli bo'lib, unda xalqning orzu tilaklari qalb sadolari turli-tuman hayotiy tuyg'ulari ifodalangan.

Qo‘shiqlar o‘quvchilarning nafosatini o‘rgatishga, ularni hayot va mehnatga, muhabbat, vatanparvarlik, do‘stlik, qahramonlik, baynalminallik, insonparvarlik kabi oliyjanob fazilatlar ruhida tarbiyalashga yordam beradi.

Qo‘shiq hayot mohiyati va mazmuniga mos shakllarda tuziladi. Masalan: bolalar bog‘chalarida tarixiy qo‘shiqlardan foydalansak bo‘ladi.

«Xon zulmi», «Ming la‘nat», «Xondan dod» va shunga o‘xshash musiqalardan foydalanish mumkin. Yana o‘zimizning milliy musiqalarimizni aytishni ham bolalarga o‘rgatishimiz mumkin ekan. Masalan: «Chitti gul», «Boychechak», «Laylak keldi» va hokazolar.

Bu musiqalar mavzu jihatdan mehnat, ishqiy, lirik qahramonlik qo‘shiqlariga va shu kabi boshqa turlarga bo‘lishimiz mumkin. Hayot tajribalariga asoslanmagan rang-barang qo‘shiqlar orqali xalqning g‘am-hasrat, dushmanga nisbatan ga‘zab va nafrati kabi his-tuyg‘ulari izhor etiladi.

Qo‘shiq bolani erkalatadi, o‘yinga boshlaydi, uni his qilish qobiliyatini o‘stiradi, fikrlashga o‘rgatadi.

Bola tug‘ilgan kunidanoq onaning mehr to‘la allasini tinglaydi.

Bunda onaning bolaga bo‘lgan samimiy chuqur muhabbati bilan birga, farzandning jamiyatga mos, yaxshi farzandlar egasi bo‘lib tarbiyalanishini ta’sirli, ohangdor qo‘shiq orqali ifodalaydi:

Alla, bolam, alla,

Jonim bolam, alla.

Ikki ko‘zim, alla,

Shirin so‘zim, alla.

Alla bolam, baxti bor,

Har narsaning vaqti bor.

Jonim bolam, alla,

Shirin so‘zim, alla.

Ikki ko‘zim, alla,

Jonim bolam, alla,

Allada yaxshi tarbiya ko'rgan bola jamoa o'rtasida, to'y tomoshalarda, ota-onaning obro'zi uning shuhrati sifatida ta'riflanadi. Alla bolani chaqaloqlik davridanoq ohanglar vositasida ezgulikka chorlaydi.

Qo'shiqni yod olish

O'qituvchining qo'shiq ijro etishi va uni o'rgatishi jarayonidagi muhim bir payt hisoblanadi. O'qituvchi qo'shiqni nechog'lik aniq, ravshan, ta'sirli ijro etsa, bu qo'shiq o'quvchilarga shunchalik tushunarli bo'lib qoladi, qo'shiqni o'rganish ularga oson bo'lib ko'rinadi. Bolalar qo'shiqni kuchli taassurot bilan tinglashar ekan, ularning shu qo'shiqni tezroq o'rganib olgilari keladi. Shunday qilib, bolalarni jim o'tirib, diqqat bilan qo'shiq tinglashga odatlantira boorish kerak. O'qituvchi qo'shiqni boshidan oxirigacha ham, qisman ham ijro etishi mumkin.

Agar qo'shiq tabiat manzaralarini aks ettirsa, yil fasllarini ifodalasa, unda qandaydir umumiy mazmun va kayfiyat bayon qilinadigan bo'lsa, qo'shiqning bir bandini ijro etishning o'zi kifoya qiladi, boshqa bandlari esa kuylamasdan, o'qib beriladi. Ammo ayrim qahramonlarga, tarixiy voqealarga zid qo'shiq va ashulalarda bo'lganidek, qo'shiq rivojining umumiy yo'li yaqqol ma'lum bo'lsa, bolalarning yaxlit badiiy obraz taassurotini hosil qilish uchun qo'shiqni to'liq ijro etish afzalroq bo'ladi. Masalan, N.Norxo'jayevning «Chamandagi gullarmiz» qo'shig'ining birinchi bandini ijro etishning o'zi kifoya qiladi.

Chamandagi gullarmiz

P.Mo'min

N.Norxo'jayev

Sho'x, quvnoq

Bizlar ko'pmiz dunyoda,
 Suv oqqanday daryoda.
 Biz yursak qatorlashib,
 Ko'chalar ketar toshib.
 Qizlarmiz, o'g'illarmiz:
 Chamandagi gullarmiz.
 Qo'shiq aytsak baralla,
 Top-toza tonggi palla –
 Ovozimizni tinglab,
 Oftob chiqar yiltillab.
 Qizlarmiz, o'g'illarmiz:
 Chamandagi gullarmiz.
 Olamni kuldiraylik,
 Shodlikka to'ldiraylik.
 Bizlar o'qib, ishlaymiz,
 Chin do'stlikni istaymiz!
 Qizlarmiz, o'g'illarmiz:
 Chamandagi gullarmiz.

Turli guruhlarda musiqa tinglashning nazariy uslubi

Musiqani tinglay bilish va undan estetik zavqlana olish ham katta san'at hisoblanadi.

Kishida musiqa tinglash madaniyati yoshligidan rivojlana boshlaydi. Bog'chada amalga oshiriladigan musiqa tinglash esa uning poydevoridir. Zotan bola musiqa mashg'ulotlarining barcha elementlari jarayonida ham musiqa tinglab, uni idrok etadi.

Ammo mashg'ulotning musiqa tinglash qismi oldida o'ziga xos jiddiy vazifalar turadi. Avvalo shuni eslatish lozimki, kishining kuylash imkoniyatidan ko'ra tinglash imkoniyati ancha keng bo'ladi.

Masalan: orkestr, xor, yakka cholg'u ijrosidagi asarlarni kuylab emas, balki faqat tinglab, idrok etish mumkin, xolos.

Shuning uchun olimlar musiqaviy tarbiya jarayonida musiqa tinglashga alohida e'tibor qaratishadi. Chunki kishi musiqa madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida musiqa tinglash, malaka, ko'nikmalari katta rol o'ynaydi. Musiqa tinglashda bolalarning badiiy idroki yaxshi rivojlanib boradi. Mashg'ulotning musiqa tinglash qismi oldida quyidagi vazifalar turadi:

- 1) bolalarni o'z idrokiga mos xalq klassik va zamonaviy musiqa namunalari bilan tanishtirib borish;
- 2) bolalarning musiqani idrok qilish qobiliyatlarini rivojlantirib borish;

Musiqa haqida boshlang'ich ma'lumotlar berishni o'rgatadigan asarlar nomlarini eslashga, ularning mazmuni, xarakteri va ifoda vositalarining farqiga borishga hamda tinglagan asarlariga ma'lum miqdorda badiiy baho bera olishga o'rgatish.

Kichik guruh bolalarning diqqati uncha barqaror bo'lmaganligi tufayli ular yorqin yangraydigan kichik-kichik musiqa asarlarini idrok etishga qobil bo'ladilar. Ular ayniqsa, kichik qo'shiqlarni yaxshi idrok etadilar. Chunki, so'z va ohang birligi musiqa mazmunini oson idrok etishga yordam beradi. Xususan, tarbiyachi ashula aytganda uning tanish ovozi va ifodalash intonatsiya

mimikasi va ishoralari bolalarni maftun etadi. Shu vaqtda bolalarda hosil boʻladigan zavqlanish, ajablanish, quvonish holatlarini kuzatish mumkin. Ammo bu holatlar tez uygʻonib, tez soʻnadi.

4 – 5 yoshli bolalarda diqqat eʼtiborning bir muncha emotsional turgʻunligi vujudga keladi. Ular raqs tipidagi kuylarni jonli, baʼzan joʻshqin holatda idrok etadilar. Yengil, kuychan musiqalarni birmuncha xotirjam idrok etadilar. Bu yoshdagi bolalarda musiqa mazmuni va xarakterini bilishga ayniqsa, unda nima haqida hikoya etilishini bilishga qiziqish paydo

boʻladi. Shuning uchun ularda musiqa xotirasi ancha faol rivojlana borib, tinglagan musiqa haqida oʻz taassurotlarini hikoya qilib berish ishtiyoqi paydo boʻladi.

5 – 6 yoshli bolalarda esa erkin, ixtiyoriy tarzda diqqat eʼtibor shakllanib, musiqani diqqatni yigʻib tinglash, uning ayrim detallarini anglab olish qobiliyati rivojlangan boʻladi.

Ularda musiqaga qiziqish koʻproq sevimli asarlarni takror-takror tinglash jarayonini yaxshi rivojlanadi. Ular musiqadagi umumiy kayfiyatni yaxshi sezib, asarda badiiy obrazning rivojlanib borishini kuzatishni oʻrganib boradilar. Yangi asar bilan ilk bor tanishtirishga tarbiyachining qisqa va qiziqarli tushuntiruv soʻzi katta rol oʻynaydi. Cholgʻu kuylari xakteri va badiiy mazmuni haqida bolalarga tushuncha berilsa, ular asarni yaxshi idrok etadilar. Asarni 2 – 3 mashgʻulot davomida takroran tinglash shart. Chunki, har bir tinglashda bola uchun asarning yangi– yangi qirralari namoyon boʻladi va asarga nisbatan ularning muhabbati oshib boradi.

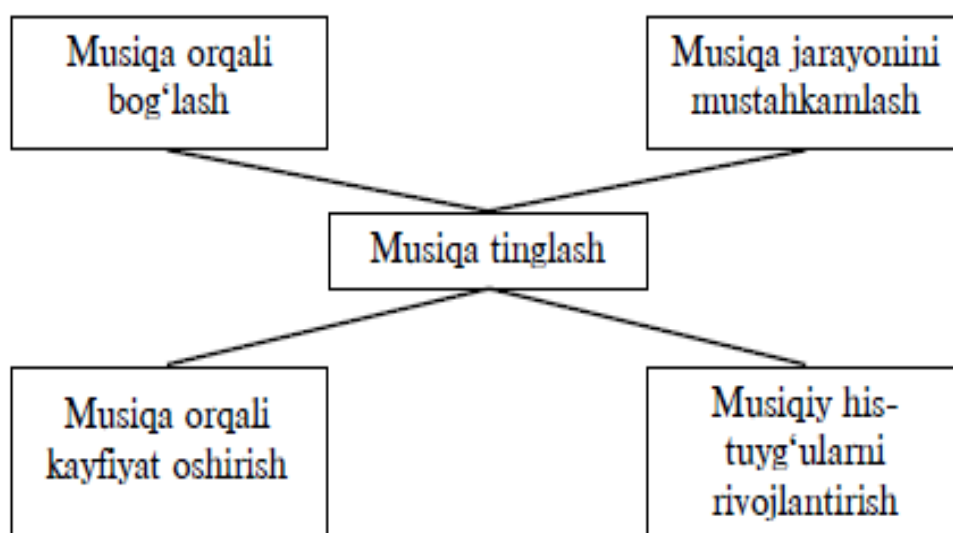
Bogʻchaning tayyorlov guruhlarida bola oʻz yoshiga muvofiq musiqa asarini toʻla idrok etishga qodir boʻladi. Bogʻchada olingan bilim zahirasi malaka va koʻnikmasi, musiqa turlari va uning xakteri farqiga borishga yordam beradi. Shunday qilib, dasturda koʻzda tutilgan va bolaning musiqa madaniyati rivojlanishida kelajakda asosiy rol oʻynaydigan uch faktor amalga oshadi.

1. Musiqaga qiziqish musiqa asarlarini ishtiyoq bilan tinglash va ularni eslash, olingan taassurotlarni o'ylash.
2. Musiqa tinglashga turg'un diqqat - e'tiborni va tinglash madaniyati boshlang'ich elementlarining shakllanishi.
3. Musiqiy didining shakllanishi, musiqa asarlariga badiiy baho bera olish.

Turli guruhlarda musiqa tinglashning nazariy uslubiy vazifalari:

1. Musiqa tinglash orqali bolalarda his-tuyg'ularini rivojlantirish.
2. Boshlang'ich musiqa tinglash tushunchalarini rivojlantirish.

Musiqa tinglash alohida metodlar orqali o'tkaziladi.

Musiqa asboblariida ijro etishva uning vazifalari

Musiqa madaniyati darslarida bu faoliyat turi eng qiziqarli mashg'ulotdir. Bolalar cholg'u asboblari jonli tovushli o'yinchoqlar sifatida har bir o'quvchini qiziqtiradi. Chapak va bolalar cholg'u asboblariida ritmik jo'r bo'lish, musiqaning xarakteri va obrazlarni chuqurroq his etishda, ularga xos emotsional tuyg'ular hosil etish, ayniqsa bolalarning ijodiy qobilyatlarini rivojlnatirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqa madaniyati darslarida bolalar cholg'u asboblariidan foydalanishi ijobiy natijalar berish bilan birga, o'quvchilarning darsga intiluvchanligini, qiziqishi va musiqiy uquvini o'stiradi.

Bolalar cholgʻu asboblari joʻr boʻlishda, avval oʻquvchilar chapak chalib, ritmik joʻr boʻladilar, oʻqituvchi oʻquvchilar kuy ritmini toʻgʻri his etib, ijro etishlari uchun, bolalarga stol ustida terib qoʻyilgan cholgʻu asboblari chalib, musiqaga joʻr boʻlishlarini aytib qoʻyish lozim. Soʻngra biror cholgʻuda kuyni oʻzi ijro etib, chapak bilan joʻr boʻlishini koʻrsatadi. Keyin barchani kuyga chapak chalib, joʻr boʻlishini taklif etadi va ijro jarayonini diqqat bilan kuzatib, bolalar cholgʻu asboblari tarqatish uchun ilgʻor oʻquvchilarni tanlaydi.

Cholgʻularda chalishga hamma intiladi, albatta. Shuning uchun berilgan asarni bolalar xato qilmay, musiqani toʻgʻri his etishga va xotirada saqlashga harakat qiladilar. Keyinchalik ijro turlari murakkablashtiriladi.

Ayni holda sinfni ikki guruhga boʻlib

I guruh chapak chalib,

II guruh ovozda usul berish bilan ham

joʻr boʻlishi mumkin.

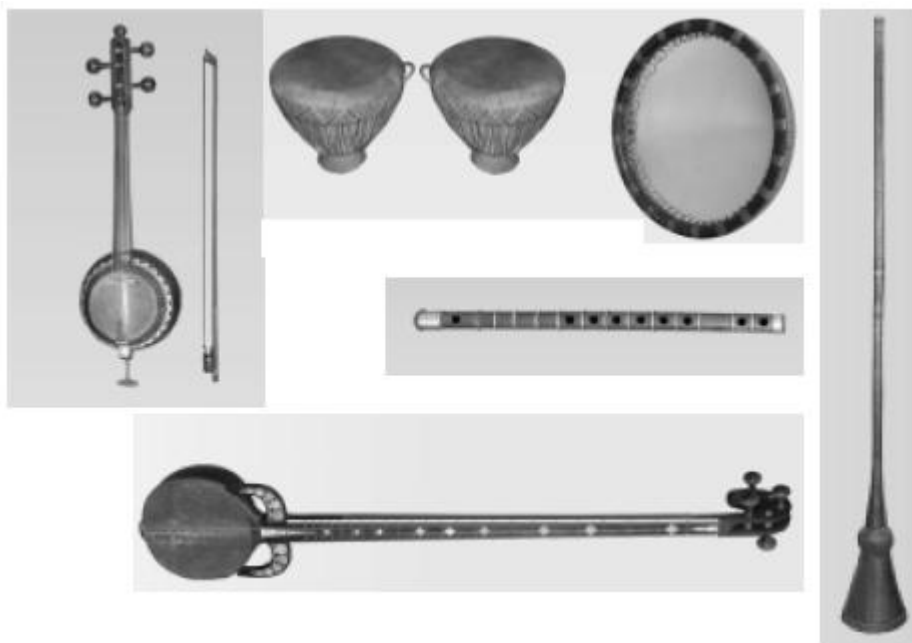
Musiqada darsida qoʻllaniladigan bolalar cholgʻu asboblari ikki turga boʻlinadi: kuychan va kuychan boʻlmagan cholgʻu asboblari.

Kuychan cholgʻu asboblarga: metallafon va ksilafon;

Kuychan boʻlmagan cholgʻu asboblarga : doirachalar, tumbalar, marakasalar, uchburchaklar, qoʻgʻirchoqchalar, shaqildoqlar, barabanchalar, yogʻoch qoshiqlar kiradi.

Mana shu musiqasi asboblardan tuzilgan:

1. Orkestr – turli cholgʻularda chaluvchi koʻp sozandalardan tuziladi.
2. Dirijor – orkestrga rahbarlik qiladi
3. Ansambl – turli cholgʻularda chaluvchi sozandalardan tuziladi
4. Solist – yakkaxon sozanda yoki yakkaxon xonanda boʻlishi mumkin.

«Navo parisi»

**Bolalarimizni qadriyatlarimizdan milliy musiqa asboblarni
e'zozlash ruhida tarbiyalovchi mashg'ulot bayoni**

Boshlovchi: Assalomu alaykum, aziz mehmonlar va qadrli bolalar!

Bugun bog'chamizda bayramona tantana tomosha ko'rsatiladi. Artistlar kim ekan, deysizmi? Mana ular. Qani, qarsaklar bilan kutib olaylik (musiqa xonasiga bolalar kiradi, mehmonlarga o'z qo'llari bilan tayyorlagan konsert dasturini tarqatadilar va joylariga borib o'tiradilar).

Boshlovchi: Qani chaling musiqani, birinchi navbat raqqosalarga.

Tarbiyachi: Kechirasiz! Jon deb chalar edim-ku, lekin musiqa chala olmayman – pianinoning musiqa ohanglari yo'qolib qolibdi.

Bolalar: Notalarni? Kitoblaringizmi?

Tarbiyachi: Yo'q, nota kitoblarim joyida. Musiqa sadolari yo'q.

Boshlovchi: Bolalarimiz notalarni bilishadi, to'g'rimi bolalar?

Qani hammamiz jo'r bo'lib ovozlarni sozlab olaylik-chi? (Hamma bolalar ovoz sozlovchi mashqni bajaradilar.)

Do majorni kuylaymiz

Shoshmasdan xursandlik bilan

Do, re, mi, fa, sol, lya, si to - vush - lar - ning sa - ra - si.

Tar - tib bi - lan bir qa - tor «Do» - dan ayt - sang Do ma - jor!

mf U - ni cha - lib kuy - la - sang, ja - rang - lay - di o - vo - zi.

Bo - shing uz - ra go' - yo - ki, ga - la qush - lar par - vo - zi.

Tarbiyachi: Barakalla. Mana, «do» musiqa ohangi paydo bo'ldi.

Qani, she'r aytib, o'yin o'ynab turinglar-chi, balki xonaga yettita
tovush ham qaytib kelar

She'rlar aytiladi.

O'yin. «Besh qarsak» (o'zbek xalq bolalar o'yini).

Tarbiyachi: Pianinoda faqatgina bitta tovush – «do» chiqyapti.

U bilan musiqa chala olmayman. Endi nima qilamiz? (Musiqa sadosi
eshitiladi)

Boshlovchi: Nimaning tovushi bu?

Bolalar: Doira-ku! (To'siqning orqasidan ikkita bola chiqadi va chalib
qo'shiq aytadi).

Lapar. «Chamanda gull (O'zbek xalq qo'shig'i).

Musiqa tinglaymiz

CHAMANDA GUL

O'zbek xalq qo'shig'i

Tezroq

Cha-man-da gul o-chi-lib-di(ya) chak-kang-ga taq,
chak- kang-ga! Cha-man-da gul o-chi-lib-di(ya)
chak-kang-ga taq, chak -kang-ga. Qo-shing-ni qo-
ra qil-gan, (ey) Bog'-da-gi o's- ma -mi-kan (ey!)
p Cha-man-da gul *cresc.* o-chi-lib-di(ya) *p* chak-kang-ga taq
chak- kang-ga. Cha-man-da gul o-chi-lib-di(ya)

Barakalla, rahmat bolalar, mehmonlarni xushnud qildingiz. To'siq ortidan rubob, dutor ovozlari eshitiladi.

Boshlovchi: Voy, milliy musiqa asboblarini butunlay unutibmiz-ku.

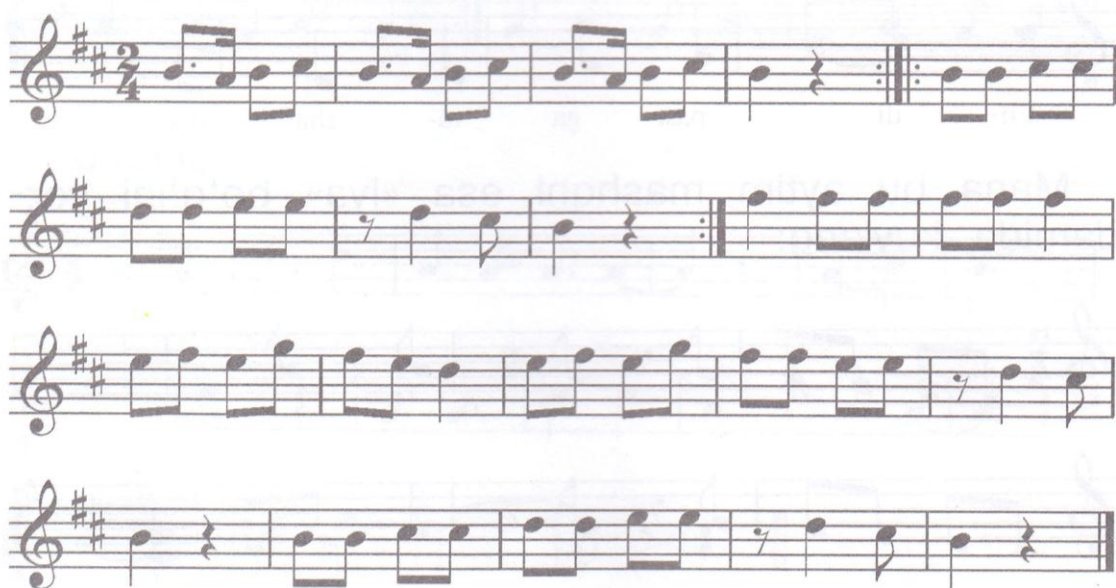
Tarbiyachi: Rahmat, kelinglar! Qarang, pianinoga endi «re»
tovushi ham qaytib keldi.

Raqs: «Qari navo».

QARI NAVO

Marsh sur'atida

O'zbek xalq kuyi

Boshlovchi: G'ijjak haqida rivoyat aytib beradi.

Sharq xalqining soziman
Cho`michsimon kosam bor
Al-Farobiy bobomning
Kitobida qissam bor.
Yong`oq, tut, g`o`lasidan
Ishlanaman didlanib
Yuzimga teri qoplab
Yetilaman dudlanib

Tarbiyachi: Qanday ajoyib! Hamma musiqa tovushlar qaytmoqda.

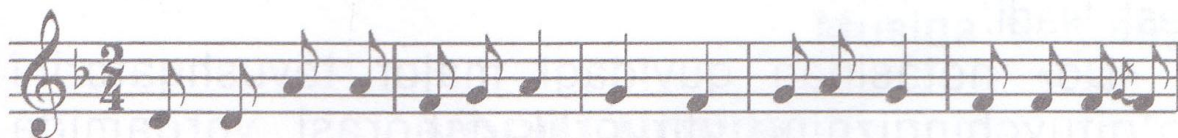
Ashula: «Qo`shig`imiz avjida» (O'zbek xalq musiqasi).

QO'SHIG'IMIZ AVJIDA

G'iyos Komilov she'ri

Tursun Azimov musiqasi

O'rtacha tez

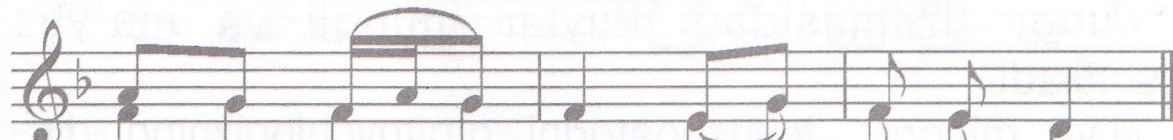
1. Qo'-shi- g'i- miz av- ji- da, lay- lum, la- la- lum. O'r- ta-ga tush,

Mav- ju- da, lay- lum, la- la- lum. 2. Qa- ni, qa- ni,

ke- ling- lar, lay- lum, la- la- lum. Biz- lar- ga jo'r

bo'- ling- lar, lay- lum, la- la- lum.

Bola: Bog'cha opa! Qarang, men nima topib oldim (tol novdasidan nayni ko'rsatadi).

Boshlovchi: Bolalar, bu «nay»ni qadimda cho'ponlar chalishgan. Nayning juda ko'p qarindoshlari bor bilasizlarmi?

Bolalar: Bilamiz! Karnay, suynay, qo'shnay, nog'ora, doira

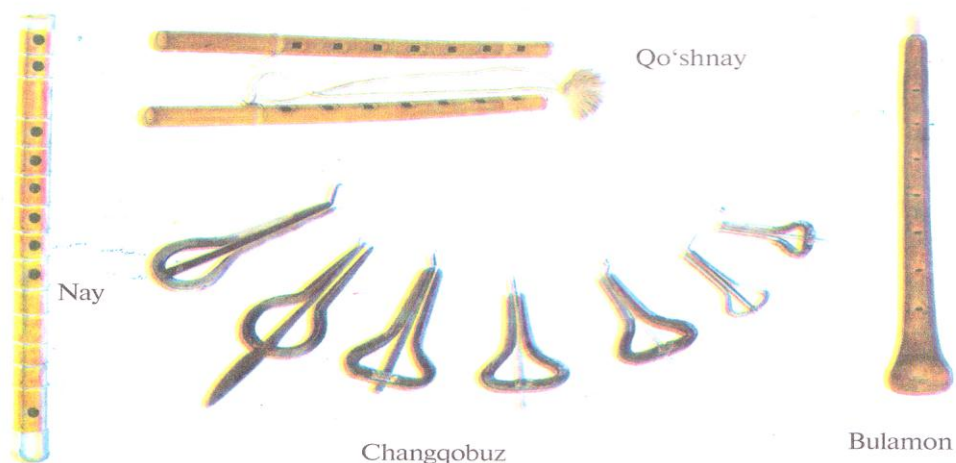

Surnay

Karnay

Bulardan tashqari, yana nay, qo'shnay, sibiziq, bulamon, changqobuz kabi damli (puflama) cholg'ular ham bor.

Topishmoqlar:

1. Uzun terak yiqildi,
Uchi mening qo'limda.
Zag'izg'on sayraydi,
Sochi mening qo'limda. (tanbur)
2. Tongda turib gilam qoqdim,
Changi jahonga ketdi. (nog'ora)
3. O'zi mitti,
Ovozi olamga yetti. (surnay)

Boshlovchi: Endi biz bolalar bilan o'zbek xalq musiqa asboblari doimo tinglaymiz, chalishni ham o'rganamiz.

Bolalar: Musiqa asboblari haqida she'r aytadilar

Qo'shiq: «Bog`chamiz».

БОГ`ЧАМИЗ

А. Раҳмат шеъри *Ғ. Қодиров музыкаси*

Шошилмай *p*

Ҳар кун эр- та-

лаб бар-вақт ту- ра- миз,

Бог- ча- га то- мон ил- дам ю- ра-

миз,

f

Боғ- ча- миз- да

бор тур- ли ў- йин- чоқ,

Ма- ши- на- ю от ҳам- да қў- гир- чоқ.

Ма- ши- на- ю от ҳам- да қў- гир- чоқ.

Ҳар кун эрталаб
Барвақт турамиз,
Боғчага томон } 2 марта
Илдам юрамиз.

Боғчамизда бор
Турли ўйинчоқ,
Машина-ю, от } 2 марта
Ҳамда қўғирчоқ.

Майдончамизда
Гуллар жуда кўп.
Гуллар ёнида } 2 марта
Ўйнашамиз хўп.

Зерикмаймиз ҳеч,
Ўйнаб майдонда.
Расм соламиз } 2 марта
Турли рангларда.

Ҳар кун эрталаб
Барвақт турамиз,
Боғчага томон } 2 марта
Илдам юрамиз.

Ўйинчоқлардан
Ўйлар соламиз,
Ўйлар қуришни } 2 марта
Билиб оламиз.

Boshlovchi:

1. Milliy urf-odati bilan,
Qo'shiq san'ati bilan
2. Niholimiz ulg'aysin,
Bog'larimiz ko'karsin.
3. Kelajagimiz baxtli bo'lsin,
Avaylaylik ota-bobo merosin.

Hamma:

Har doim yaxshi kunda,
Kuy-navolar yangrasin.

«**Andijon polkasi**» raqsi ijro etiladi.

ANDIJON POLKASI

Sho'xchan O'zbek xalq kuyi

f (p)

f (p)

f

Maqsad: Bolalarga xalq musiqa ijodiyoti haqida tushuncha berish, milliy musiqa asboblari haqida ma'lumot berish va ularni chalib, turini topish.

Xalq musiqa ijodiyoti bilan tanishtirish

Bugungi davrimizda, milliy qadryatlarimizning qayta tiklanish jarayoni madaniy merosimizning, shu jumladan, ko'p asrlar davomida shakllangan badiiy merosimiz, an'analarimiz har tomonlama o'zgarishni taqozo etmoqda.

Xalqimizning bebaho ma'naviy mulki bo'lgan milliy kuy qo'shiqlarimiz muhim qimmatli manbalardan biri. Ularni keng miqyosda hayotga tadbqiq etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Xususan, qo'shiqchiligimiz san'atining buyuk tarixini har tomonlama o'rganish va bu borada chuqur izlanishlar qilib xalqimizga yetkazish uchun keng imkoniyatlar ochildi.

«Xalq musiqa ijodiyoti» xalq musiqasi ansambllarida bolalar xalq musiqa ijodiyoti mashg'ulotlari jarayonida nafaqat qo'shiqchiligimiz tarixini, balki necha asrlardan beri yashab, ijod qilib kelgan ustoz bastakorlar ijodini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

«Xalq musiqa ijodiyoti» xalq an'anaviy ijrochiligi tajribalarining nazariy va ijodiy umumlashtirilgan «havaskorlik ashula va raqs ansambli» bo'yicha yoshlarni tayyorlashga taalluqli xususiy masalalarni o'rganuvchi va o'rgatuvchidir. Xalq musiqa ildizlari, o'zbek bastakorlik san'atining rivojlantirish tarixiga muxtasar nazar tashlashga harakat qilindi. O'zbek xalq musiqa ijodiyoti hamda qo'shiqchilikni tiklash va rivojlantirishga ulkan hissalarini qo'shgan ustoz bastakorlar ijodi, hayotiy faoliyatiga qisqacha to'xtalamiz.

20-yillarda chinakam o'zbek professional musiqasi mavjud emasdi. Uni yaratish uchun xalqning boy musiqa merosiga va zamonaviy qo'shiq ijodkorlariga tayanish lozim edi. Shunga ko'ra loaqal uch yo'nalishda juda katta tayyorgarlik ishlarini amalga oshirishga tog'ri keldi: hammabop konsertlar va dostonlar orqali musiqa san'atining yutuqlarini targ'ib qilish; o'zbek musiqa

merosini izchil o'rganish; zarur kadr va mutaxassislarni tayyorlashni ta'minlash uchun keng ko'lamda musiqa ta'limini yo'lga qo'yish.

20-yillarda, hatto 30-yillarning boshlarida respublikamiz musiqa madaniyatida bilimlar to'plash va asta-sekin yuksalish davri bo'lgan, deyish mumkin. O'sha davrda yangi qo'shiq yaratildi va hayotga tadbiq etildi. Ularning mualliflari yuqorida aytilganidek, xalq san'atining vakillari, ya'ni bastakor va metodistlar bo'lib, o'sha davrlarda o'zbek bastakorlari yo'q edi. Lekin metodistlar orasida o'zbek xalq musiqa san'atining mashhur namoyandalari anchagina bo'lib, ularning ko'p asarlari bizgacha yetib keldi va hozirda ham yashamoqda.

Ana shunday qo'shiqlardan birinchisi M.Xarratovning 20-yillar oxirida yozilgan «Kolxoz marshi» qo'shig'idir. Xuddi o'sha paytda A.Umarovning «Qizil askar» marshi ham yaratilgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Xalq musiqa ijodiyotlarining hozirgi davrdagi o'rni qanday?

Notaga qarab kuylash. «Bahor» qo'shig'i I.Akbarov musiqasi

Har bir qo'shiq pedagogik maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutib tanlanadi. Qo'shiqlarni tanlashda davomiylik, izchillik, ilmiylik va oddiylikdan murakkabga qarab borish tamoyiliga rioya qilinadi.

Unda har bir yangi qo'shiq oldingisidan hosil etilgan vokal xor malakalarini mustahkamlaydi va ularni rivojlantiradi. Qo'shiq bolalar ruhiyatiga, badiiy-g'oyaviy mazmuni, yil tadirlari mavzulari, yil fasllari, bayramlari, o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak.

Qo‘shiqlarni quyidagi talablarga ko‘ra tanlash tavsiya etiladi:

- qo‘shiqlarning tarbiyaviy ahamiyati, siyosiy g‘oyaviy mazmuni, musiqiy tuzilishi va harakterining o‘quvchilar yoshiga mosligi;
- qo‘shiq matnining osonligi, badiiy yuksakligi bolalarning lug‘at boyligi va ularning nutqini o‘stirish uchun xizmat qilishi;
- qo‘shiq ohangi, uning xarakteri, lad va tesiturası, ovoz diapazoni o‘quvchilar yoshiga mos bo‘lishi;
- qo‘shiqning badiiy xususiyati va ifodaviyligi, bolalar idrokiga osligi, garmonik tuzilishi va ohangdoshligi;
- qo‘shiqning shakli, necha qismdan iboratligi, naqoratning mavjudligi.

XULOSA

Istiqlol sharofati bilan yurtimizda «Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot barpo etish» yo‘lidan borar ekanmiz, jamiyatimizning barcha sohalarida tup o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda.

O‘sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama mukammal inson qilib tarbiyalash hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib turgan bir paytda, xususan, talantlarga pedagogik mahorat sirlarini o‘rgatib borish o‘ta zarurligini hayot taqozo etadi. Bo‘lajak musiqa mutaxassislari yosh avlod ongiga yuksak tuyg‘ularni singdirish, ularda Ona Vatanga muhabbat, go‘zallikga intilib yashash, uni asrash va yaratishga bo‘lgan ishtiyoq uyg‘otuvchi kasb egalari hisoblanadilar.

Respublikamiz prezidenti I.A.Karimov bu noyob kasb egalarining imkoniyatlarini chuqur his qilgan holda, yosh avlodga musiqiy ta’lim berish zarurligiga alohida e’tibor qaratib, ularga zarur shart-sharoitlar yaratib berish haqida maxsus farmon chiqardi. Unda ta’kidlanganidek, «Bolalar musiqa va san’at maktablarini zamonaviy o‘quv va musiqa anjomlari bilan ta’minlash» bugungi kun talablaridan biri bo‘lib hisoblanadi.

Bolalar musiqa va san’at maktablarining moddiy va texnik bazasini mustahkamlash, ularning faoliyatini yanada yaxshilash bo‘yicha 2009–2014-yillarga mo‘ljallangan davlat dasturini tayyorlash choratadbirlari rejalashtirildi. Bu vazifalarni O‘zbekiston Respublikasi prezidenti farmoyishidan kelib chiqqan holda amalga oshirish lozimligi ta’kidlab o‘tildi.

Umumta’lim hamda M.T.M da musiqa fani bo‘yicha davlat o‘quv standartlari va dasturlarini, darslik va metodik, o‘quv qo‘llanmalarini zamonaviy mezonlar asosida takomillashtirish zarurligi ta’kidlanadi.

Musiqiy ta’limning oliy maqsadi: yosh avlodni milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan hamda musiqa boyligini idrok eta oladigan, yetuk, barkamol, madaniyatli, nafaqat o‘z milliy an’analarini, balki boshqa millatlar madaniyatidan boxabar va bu an’ana, madaniyatlarini hurmat qiladigan qilib voyaga yetkazishdan iboratdir. Bunda nafosat tarbiyasining ahamiyati benihoya

kattadir. Nafosat tarbiyasining mazmuni serqirra bo‘lib, musiqa tarbiya eng asosiy o‘rinni egallaydi.

Xalq pedagogikasi o‘tib, rivojlanib borayotgan bir davrda xalq musiqiy namunalarini o‘rganish atqili san’atkorlar ijodidan dars jarayonida keng foydalanish musiqa o‘qituvchisi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri ekanligi ta’kidlanadi.

Mazkur Bitiruv malakaviy ishimda mavjud pedagogik vazifalar saqlangan holda, O‘zbekistonga xos milliy qadriyatlar, an’analar, xalq ijodi, musiqani bolalarning idrok etish qobiliyati darajasiga bosqichma-bosqich tadbiiq etish nazarda tutiladi.

Tavsiya etilayotgan qo‘llanmadagi musiqa repertuari jonajon vatanga muhabbat, mehnatsevarlik, tabiatni e’zozlash, do‘stlik, hamjihatlik, rahmshavqat kabi hislar musiqiy obrazlar orqali idrok etishga qaratilgan va dars jarayonida quyidagi ijrochilik malakalarini shakllantirish zarur. Tovushni to‘g‘ri ohangda ijro etish, musiqa ostida ritmik harakatlarni ifodali bajara olish, cholg‘u asboblarning tovushiga ko‘ra ajrata olish va ularni aniq uslublarda, bolalar cholg‘u asboblariida chalishga o‘rgatishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.A.Karimov Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining Poydevori, Toshkent 1997
2. Islom Karimov «Barkamol avlod orzusi», T.. 1998.
3. «Yangichcha fikrlash va ishlash davr talabi». O'zbekiston – 1997y.
4. I.A.Karimov. “ Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”,Toshkent 2008
5. Omonullaev D. «Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi» T. «Sharq nashriyoti». 1999 y.
6. G. M. Sharipova «Musika o'qitish metodikasi».
7. E. E. Davidova «Metodika prepodovaniya».
8. D. Omonullaev. «Umumiy ta'lim maktablarida musiqa dasturlari». O'qituvchi, 1992 y.
9. O'zbekiston Respublikasining “ Ta'lim to'grisidagi qonuni”, Toshkent 1997
10. «Musika alifbosi» X. Nurmatov, N. Norxo'jaev, Toshkent «O'qituvchi», 1998 y.
11. G. Sharipova, Sh Yakubova «Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa o'qitish metodikasi» Toshkent 2007.
12. O'zbek musiqasi tarixi. To'zuvchi T.E.Solomonova. Toshkent «O'qituvchi» 1981.
13. Mualliflar guruhi O'zbekiston san'ati «Toshkent». «Sharq» nashriyoti, 2001.
14. No'monjon Soliyev. « Musika sovodi alifbosi». Toshkent 2003
15. S.Mannopov. O'zbek xalq musiqa madaniyati. Toshkent «Yangi asr avlodi»2004.
16. R.Tursunov. Xalq musiqa ijodiyoti va adabiyoti «Madodkor» nashriyoti,
17. Toshkent, 2002y. N.Abdullaev. San'at tarixi. Toshkent. O'qituvchi nashriyoti. 1987 y. Mualliflar guruhi. Musika ijodiyoti masalalari. Toshkent 1997 yil.
18. S.Mannonov. So'nmas navolar «Fargona» nashriyoti, 2003 yil.
19. Mualliflar guruhi, «O'zbekiston san'ati» T., «Sharq nashriyot matbaa aksionerlik kompaniyasi bosh tahririyati» 2001 y.
20. O.Safarov, K.Ochilov. «Boychechak». T., G'ulomov nashriyoti, 1984 y.
21. R.Tursunov. Ashula va raqs ansambli bilan ishlash uslubi T., 2002 y.
22. T.Maxmudov. Mustaqillik va ma'naviyat T., «Sharq», 2001 y.
23. S.Mannopov. O'zbek xalq musiqa madaniyati. T.,«Yangi asr avlodi» 2004
24. N. Rahimova. « Kuyla oftobim ». Toshkent 2006.
25. E.Mirzaev. Musika madaniyati darslarini olib borish uslublari. Fag'rona 2004 y.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I-BOB . “Bolalar bog‘chasida olib boriladigan musiqa tarbiyasining asosiy maqsad va vazifalari.”.....	8
1.1 “Maktabgacha ta’lim muassasalarida tadbirlarni tashkil kilishni nazariy va tarixiy bilim asoslari.”.....	13
1.2 “Sharq uygonish davrida lafziy san’at turlari.”.....	19
II-BOB. “Oilada va bolalar bog‘chasida musiqa savodining ahamiyati”.....	26
2.1. “Musiqiy tovushlar va ularning xususiyatlari. Tovushqator registr va ularning vazifalari.”.....	28
2.2. “Oilada va bog‘chada bolalarni ashula aytishga o‘rgatish”.....	45
Hulosa.....	65
Ilova.....	67
Foydalanilgan adabiyotar.....	81